

Skolors arbete för en trygg miljö på nätet, fri från kränkningar

Fokus på mellanstadiet

Innehållsförteckning

Skolors arbete för en trygg miljö på nätet, fri från kränkningar	1
Förord.....	3
Sammanfattning	4
Inledning.....	8
Skolan behöver arbeta både främjande, förebyggande och åtgärdande kopplat till kränkningar på nätet	8
Därför har Skolinspektionen granskat skolors arbete för en trygg miljö på nätet.....	12
Syfte och frågeställningar	15
Granskningens genomförande	15
Begreppsförklaring.....	17
Det här visar granskningen.....	18
På ungefär hälften av de granskade skolorna saknas nätet i det främjande och förebyggande trygghetsarbetet	18
Skolans arbete för att främja en trygg miljö på nätet	19
Skolans arbete för att förebygga kränkningar på nätet.....	27
Avslutande diskussion	33
Rektorer behöver göra nätet till en självklar del i skolornas trygghetsarbete	34
Viktigt att skapa tillitsfulla relationer och att prata om nätet tidigt	36
Utvecklingen på nätet går snabbt – men viktigast är den grundläggande kunskapen om kränkningar	37
Avslutande ord	38
Referenser	39
Bilagor.....	41
Bilaga 1 – Urval och metod	41
Bilaga 2 – Granskade skolenheter	44
Bilaga 3 – Referenspersoner	46
Bilaga 4 – Aktuella bestämmelser	47
Bilaga 5 – Kvalitetskriterier.....	49

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. I detta fall är det skolors arbete för en trygg miljö på nätet, fri från kränkningar, som granskats. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med Skolinspektionens övergripande rapporter är att presentera en nulägesbild av kvaliteten inom ett avgränsat område. Granskningarna gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Rapporterna innehåller även beskrivningar av väl fungerande inslag och framgångsfaktorer.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade skolorna och skolhuvudmännen, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet avser rapporten vara användbar även för skolor som inte har granskats. Viktigt att känna till är att när Skolinspektionen granskar enskilda skolor riktar vi oss till ansvariga för skolan, rektorer och huvudmän. Vi bedömer således inte enskilda lärares arbete. Däremot intervjuar vi lärare och genomför eventuella observationer för att genom exempel få en samlad bild. Det är rektorer och huvudmän som ansvarar för att ge förutsättningar för att undervisningen och utbildningen kan utvecklas.

Rapporten redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning med inriktning mot skolors insatser för att skapa en trygg miljö på nätet, fri från kränkningar. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 30 skolor som har granskats och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka skolor som granskats framgår i bilaga.

Projektledare och rapportskribent för kvalitetsgranskningen har varit Elisabeth Hejman respektive Elina Ekberg.

Helén Ängmo
Generaldirektör

Sammanfattning

I dag utspelar sig barns och ungas sociala liv både i den fysiska miljön och digitalt. Detta är något som skolan behöver ta hänsyn till i sitt arbete för att främja en trygg miljö och motverka kränkningar. I den här rapporten sammanfattas iakttagelser från Skolinspektionens granskning av hur skolor inkluderar den digitala världen i det främjande och förebyggande arbete som genomförs för att skapa en trygg miljö för eleverna.

I läroplanen slås fast att skolan ska vara en trygg plats för alla elever och att alla som arbetar i skolan ska samverka för att göra skolan till en god miljö för utveckling och lärande.¹ Eftersom elevernas mående i skolan i hög utsträckning kan påverkas av det som sker exempelvis i sociala medier, i klasschattar och i online-spel behöver skolorna ta hänsyn till det i sitt trygghetsarbete.

Skolinspektionens och Barn- och elevombudets erfarenheter är dock att alla skolor inte är medvetna om sitt ansvar för att arbeta främjande och förebyggande för en trygg miljö på nätet, liksom att eleverna inte alltid görs delaktiga i arbetet. Erfarenheten är också att det ofta finns rutiner för det åtgärdande arbetet medan det främjande och förebyggande arbetet behöver utvecklas.

Sedan Skolinspektionen granskade detta område sist, 2016 och då på högstadiet², har allt fler elever i lägre åldrar fått egna mobiltelefoner och börjat kommunicera med varandra genom appar och på sociala medier. Den förra granskningen visade att många skolor behövde utveckla sitt främjande och förebyggande arbete och i större utsträckning involvera eleverna i detta. Skolinspektionen har nu därför granskat hur 30 skolor med årskurs 4-6 arbetar främjande och förebyggande för att deras elever ska vara trygga på nätet. Bedömningarna bygger på intervjuer med elever, lärare, annan personal och rektorer, liksom på relevanta dokument från skolorna. Urvalet av skolor som ingår i granskningen är gjort för att få en variation utifrån elevantal, huvudmannatyp och kommuntyp.

Granskningen visar att drygt hälften av de 30 skolorna bedöms arbeta både främjande och förebyggande för att skapa en trygg miljö för eleverna på nätet. Övriga skolor behöver enligt Skolinspektionen utveckla sitt främjande och förebyggande arbete så att det också omfattar nätet. Det innebär att vi ser liknande mönster nu som vi såg i den förra granskningen. Trots att vårt samhälle idag i så hög grad präglas av den kommunikation som sker digitalt har inte alla skolor ännu införlivat den digitala arenan i sitt trygghetsarbete.

¹ Förordningen (SKOLF5 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr22).

² Skolinspektionen (2016). *Skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet*.

Rektorer på hälften av de granskade skolorna behöver inkludera den digitala världen i trygghetsarbetet

För ungefär hälften av de granskade skolorna gör Skolinspektionen bedömningen att rektorn inte sett till att nätet ingår som en tydlig del i skolans främjande och förebyggande arbete. På dessa skolor finns det inte något gemensamt arbete kring hur eller i vilka sammanhang eleverna ska få samtala om frågor kopplade till kommunikation på nätet. Det finns inte heller alltid en samsyn i personalgruppen om hur skolan ska hantera dessa frågor eller om hur skolans ansvar ser ut. Även på dessa skolor tas dock frågor om nätet upp i undervisningen på olika sätt, särskilt i samhällskunskap och svenska/svenska som andraspråk vars kursplaner har centralt innehåll som tydligt knyter an till kommunikation på nätet. I vissa fall kan det också finnas enstaka initiativ till ett mer övergripande arbete kring nätet från någon i personalen, men då har det stannat vid att vara personbundet eller vid en enstaka händelse. Det finns därmed ingenting som säkerställer att alla elever på skolan får arbeta med dessa frågor. Det finns dock i de allra flesta fall en samsyn om att skolan behöver arbeta åtgärdande när det väl skett en kränkning på nätet som har koppling till skolan eller som påverkar eleverna i skolan.

De skolor som bedömts nå Skolinspektionens kvalitetskriterier har tagit ett större grepp om elevernas trygghet på nätet. De har en samsyn i personalgruppen kring att skolan har ett främjande och förebyggande ansvar för elevernas trygghet på nätet och att det inte räcker med att reagera när något redan har hänt. På de här skolorna tar man hänsyn till det faktum att eleverna kommunicerar med varandra både digitalt och ansikte mot ansikte, och att skolan därför behöver främja en respektfull ton i kommunikationen såväl på nätet som i klassrum och på skolgård. Istället för att låta spelvärldens hårda jargong flytta med till korridorer och skolgård pratar de med sina elever om innebörden av orden de använder, om varför det ibland blir en hård jargong just i digital kommunikation och diskuterar hur man kan göra för att undvika detta.

Utvecklingen på nätet går fort och många av de intervjuade uppger att det kan vara svårt att hänga med i allt som sker. Eleverna som intervjuats beskriver att de använder flera olika sociala medier, spelar olika online-spel och skapar chattgrupper i olika appar. I många fall är det samma appar och spel som eleverna berättar om i de olika skolorna, men det finns också en variation, och apparna utvecklas också över tid och får nya funktioner. Här har rektorerna ett ansvar för att se till att personalen får den kompetensutveckling som behövs. Kränkningar på nätet har vissa egenskaper som skiljer sig från kränkningar i det fysiska rummet, men också många likheter. Att personalen har en grundläggande kunskap om mekanismerna bakom kränkningar och om hur skolan kan arbeta för att motverka att kränkningar sker är därför av avgörande betydelse. Eleverna är de som är mest uppdaterade på vilka appar som används mest och vad det är som gäller för tillfället. De beskriver i intervjuerna hur de lär av varandra, av äldre kompisar och syskon om hur man hanterar apparna och hur man till exempel blockerar någon. Genom att involvera dem i arbetet och visa intresse för elevernas värld kan personalen också hålla sig à jour med detta.

Rektorer behöver skapa en bild av elevernas utsatthet i den digitala världen för att kunna anpassa insatser

Skolinspektionen bedömer också att ungefär hälften av de granskade skolorna behöver inkludera nätet i sitt förebyggande arbete. Dessa skolor kartlägger elevernas trygghet på olika sätt för att kunna sätta in åtgärder där de behövs, men de tar inte hänsyn till att en stor del av elevernas kommunikation sker digitalt. De ställer inte några frågor om elevernas upplevelse av kränkningar på nätet i trygghetsenkäter och fångar inte heller i andra sammanhang upp information om hur eleverna kommunicerar med varandra digitalt. Det är endast ungefär hälften av skolorna som systematiskt samlar in den typen av information bland sina elever. Då handlar det ofta om en enstaka fråga i en enkät eller möjligheten att skilja ut andelen kränkingsanmälningar som berör digital kommunikation.

För att få en tydlig bild av vilka behov som finns på den egna skolan behöver rektorer se till att elevernas upplevelse av miljön i den digitala världen, liksom förekomsten av kränkningar där, fångas upp både i det dagliga arbetet och i mer systematiska kartläggningar. Genom att i analysen lägga samman all kunskap som finns på skolan om hur eleverna använder nätet och hur de kommunicerar med varandra där kan sedan både det främjande och det förebyggande arbetet utformas så att det blir så träffsäkert som möjligt.

Med klasschattar och möjlighet att kommunicera med klasskompisar dygnet runt blir gränsen mellan skola och fritid mindre tydlig. De granskade skolorna beskriver att vårdnadshavare informerar skolan om kränkningar som sker på nätet och att de på samma sätt kontaktar berörda vårdnadshavare. Medan de skolor som inte bedöms nå kvalitetskriterierna stannar vid att endast kommunicera med vårdnadshavare på förekommen anledning, finns på övriga skolor också ett mer proaktivt samarbete med vårdnadshavarna. Exempelvis informeras vårdnadshavare om hur unga använder digitala medier och om hur de kan prata med sina barn om nätet vid föräldramöten. Några skolor försöker också få till ett samarbete mellan vårdnadshavare kring exempelvis vilka appar eleverna ska få använda. Genom ett aktivt samarbete mellan skola och vårdnadshavare kan det främjande arbetet ske både i hemmet och i skolan.

Elevernas kunskap kan användas i större utsträckning

Skolinspektionen bedömer också att eleverna skulle kunna involveras mer i det främjande och förebyggande arbetet kopplat till nätet på många granskade skolor, då det ofta främst är i frågor som rör den fysiska miljön som eleverna involveras när det gäller trygghetsarbetet. I intervjuerna beskriver elever att de får möjlighet att komma med idéer om hur det kan bli tryggare på skolgården, men att de sällan i de sammanhang när trygghetsfrågor diskuteras får prata om exempelvis tonen och språkbruket i klasschatten eller i andra appar som de använder. Genom att låta eleverna berätta om och reflektera över hur de använder sociala medier och hur de skriver till varandra i olika chattar och fundera över hur skolan skulle kunna arbeta för att skapa en tryggare miljö på nätet, kan skolans personal få kunskap om elevernas kommunikation på nätet samtidigt som eleverna ges möjlighet att påverka sin utbildning.

Viktigt att skapa tillit och att göra eleverna medvetna om skolans ansvar

På flera av de granskade skolorna beskriver elever att de inte pratar särskilt mycket med de vuxna på skolan om nätet. Elever ger också uttryck för uppfattningen att vad de gör på nätet är deras ensak, och ser inte alltid att skolan kan ha ett ansvar för eleverna där. För att elever ska vilja och våga vända sig till vuxna i skolan om de utsatts för kränkningar på nätet behöver de känna till att skolan har ett ansvar för kränkningar som sker på nätet. De behöver veta vem de kan vända sig till och de behöver vara trygga i att de kommer att bli tagna på allvar och i att de vuxna kommer att ge dem adekvat stöd. Därför är det av stor vikt att rektorer skapar samsyn om skolans ansvar i hela personalgruppen och att nätet införlivas i trygghetsarbetet och blir en självklar del av detta, på samma sätt som nätet är en självklar del av elevernas vardag.

Inledning

För sju år sedan granskade Skolinspektionen högstadieskolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet.³ Då konstaterades att majoriteten av de granskade skolorna behövde utveckla det främjande och förebyggande arbetet mot kränkningar på nätet för att det skulle få avsedd effekt.

Sedan dess har elevers närvaro på nätet ökat och gått ner i åldrarna. Därför har Skolinspektionen återigen granskat hur skolor arbetar främjande och förebyggande för att skapa en trygg miljö för eleverna på nätet. Denna gång är det arbetet på mellanstadiet som står i fokus. Resultatet av granskningen sammanfattas i den här rapporten.

Skolan behöver arbeta både främjande, förebyggande och åtgärdande kopplat till kränkningar på nätet

Enligt skollagen har skolan skyldighet att bedriva ett målinriktat arbete för att motverka kränkande behandling, ansvar för att det genomförs åtgärder för att förebygga och förhindra kränkande behandling och för att anmäla, utreda och vidta åtgärder mot kränkande behandling.⁴ Skyldigheten att bedriva ett målinriktat arbete för att motverka kränkande behandling och för att anmäla, utreda och vidta åtgärder mot kränkande behandling omfattar händelser som sker i samband med verksamheten.⁵ Skollagen gör ingen skillnad på var kränkningen sker. Som beskrivits ovan omfattar elevernas sociala miljö även nätet, vilket skolan därför måste ta hänsyn till när de arbetar främjande och förebyggande för att förhindra kränkningar.

I många fall hänger kränkningar på nätet ihop med kränkningar i den fysiska miljön. Enligt Statens medieråds forskningsöversikt om nätmobbing är en riskfaktor för att bli utsatt för nätmobbing just att vara utsatt för mobbing i skolan.⁶ I Skolinspektionens förra granskning av skolors arbete mot kränkningar på nätet gav två tredjedelar av de granskade skolorna exempel på utredningar av kränkningar på nätet från det läsår då granskningen genomfördes. I samtliga fall hängde kränkningar på nätet samman med kränkningar som skett ansikte mot ansikte.⁷

Skolverket skriver i sitt stödmaterial om hur skolan kan arbeta mot diskriminering och kränkande behandling:

³ Skolinspektionen (2016). *Skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet*.

⁴ 6 kap. 6–8 och 10 §§ skollagen (2010:800).

⁵ För vidare läsning om vad som avses med "i samband med verksamheten" se: Högsta förvaltningsdomstolens dom den 25 juni 2014 rörande Lundsbergs internatskola, mål nr 8148-8150-13, proposition 2009/10:165. Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet. s. 695, proposition 2007/08:95. Ett starkare skydd mot diskriminering. s. 509 f och proposition 2005/06:38. Trygghet, respekt och ansvar - om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. s. 140 ff.

⁶ Statens medieråd (2020). *Utsatt på internet. En internationell forskningsöversikt om nätmobbing bland barn och unga*, s. 40.

⁷ Skolinspektionen (2016). *Skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet*, s. 19.

”Men eftersom kränkningar på nätet hänger samman med de kränkningar som sker direkt i skolan har skolan både ansvar för att arbeta aktivt förebyggande och att vidta åtgärder när kränkningar på nätet sker. Skolan ska också arbeta främjande för ett positivt kommunikationsklimat även på nätet. Att arbeta mot kränkningar på nätet är en integrerad del i skolans främjande, förebyggande, upptäckande och åtgärdande arbete mot trakasserier, sexuella trakasserier och kränkande behandling.”⁸

Statens medieråd konstaterar att de insatser som tar fasta på att utveckla viljan och förmågan till likabehandling, respekt och empati får positiva effekter på hur vi bemöter och tilltalar varandra, oavsett var vi möts.⁹ Att skolor arbetar förebyggande och främjande för att motverka att kränkningar sker i skolan är något som de allra flesta troligtvis ser som en självklarhet. Det arbetet kan också inverka positivt även på elevernas beteende på nätet. Men skolan behöver också förhålla sig till att nätet har vissa egenskaper som man behöver ta särskild hänsyn till i sitt främjande och förebyggande arbete.¹⁰

Läroplan och kursplaner har reviderats för att tydliggöra skolans uppdrag att stärka elevernas digitala kompetens

Skolinspektionen har i den här granskningen utgått från skollag och läroplanens inledande delar, men även i kursplanerna berörs frågor om nätet. År 2018 reviderades läroplanen och kursplaner för att förtydliga skolans uppdrag att stärka elevernas digitala kompetens.¹¹ Det innebär att även det centrala innehållet i flera ämnen, både i Lgr 11 och Lgr 22, tar upp sådant som är direkt relaterat till att främja en trygg miljö på nätet för eleverna. I kursplanen för samhällskunskap är exempelvis följande en del av det centrala innehållet för årskurs 4–6:

- ”Hur digitala och andra medier kan användas ansvarsfullt utifrån sociala, etiska och rättsliga aspekter.”¹²

I det centrala innehållet för årskurs 4–6 i svenska och svenska som andraspråk finns följande punkt:

- ”Formellt och informellt språk. Skillnader i språkanvändning beroende på mottagare, syfte och sammanhang. Ansvarsfullt agerande vid kommunikation i digitala och andra medier.”¹³

⁸ Skolverket (2022). *Främja, förebygga upptäcka och åtgärda. Hur skolan kan arbeta mot diskriminering och kränkande behandling*. Stödmaterial, s. 66.

⁹ Statens medieråd (2018). Redovisning av uppdraget att kartlägga skyddet av barn och unga på internet avseende rasism, liknande former av fientlighet, hatbrott och extremism, s. 106.

¹⁰ I bilaga 4 finns de aktuella bestämmelser som ligger till grund för den här granskningen.

¹¹ SKOLFS 2017:11. Förordning om ändring i förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

¹² Lgr 22, avsnitt 5, Kursplan i samhällskunskap, centralt innehåll för årskurs 4-6. (Denna kursplan började gälla samma termin som granskningen genomfördes, men i den kursplan som gällde tidigare fanns liknande centralt innehåll.)

¹³ Lgr 22, avsnitt 5, Kursplan i svenska och svenska som andraspråk, centralt innehåll för årskurs 4-6. (Denna kursplan började gälla samma termin som granskningen genomfördes, men i den kursplan som gällde tidigare fanns liknande centralt innehåll.)

Den nationella digitaliseringsstrategin har delmål om trygghet på nätet

I den nationella digitaliseringsstrategin för skolväsendet som gällde mellan 2017 och 2022 låg fokus på digital kompetens för alla i skolväsendet, på likvärdig tillgång och användning samt på forskning och uppföljning kring digitaliseringens möjligheter. Det fanns vissa skrivningar som hade beröring med trygghet på nätet, som ”Barn och elever ska också ges möjlighet att utveckla ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt till digital teknik, för att kunna se möjligheter och förstå risker och för att kunna värdera information.”¹⁴ Strategin var dock huvudsakligen inriktad mot att främja en skola där alla elever fick möjlighet att använda digital teknik i undervisningen på ett sätt som skulle öka kunskapsutvecklingen.

I Skolverkets förslag på digitaliseringsstrategi för åren 2023–2027 finns tydligt uttryckt under delmål tre – alla barn och elever utvecklar förmågor att agera säkert, respektfullt och källmedvetet i digitala miljöer – att skolan behöver arbeta för elevers trygghet på nätet. Under delmålet står exempelvis följande: ”För att kunna agera säkert och respektfullt behöver elever göras medvetna om hur olika handlingar i digitala miljöer påverkar både deras egen och andra personers integritet och känslor”.¹⁵

Kränkningar på nätet skiljer sig delvis från andra kränkningar

Kränkningar i den fysiska miljön och på nätet har naturligtvis många likheter, men det finns vissa egenskaper i den digitala miljön som innebär att det också finns skillnader.

Medan kränkningar som sker i den fysiska miljön slutar när den utsatte inte längre är i närheten av den som kränker kan kränkningar på nätet fortgå dygnet runt. Något som skrivits på nätet försvinner inte, utan kan fortsätta att delas upprepade gånger och snabbt spridas till en stor grupp människor. Vem som sett eller läst går inte att veta. Det här innebär att gränsdragningen mellan en enstaka kränkning och mobbing blir mindre självklar på nätet.¹⁶ Det som från början är en enstaka handling kan ur offrets perspektiv upplevas som mobbing när kränkningen sprids till flera och inte försvinner, utan finns kvar att läsas eller tittas på om och om igen.¹⁷

En annan skillnad är att mycket av informationen vi får i kommunikation ansikte mot ansikte går förlorad när vi kommunicerar på nätet, som exempelvis ansiktsuttryck och röstläge. Den här bristande informationen om andras reaktioner kan leda till att personer blir mer benägna att göra saker de inte skulle gjort om de hade sett reaktionerna från personen de interagerar med.¹⁸

¹⁴ Regeringen (2017). *Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet*. Bilaga till regeringsbeslut I:1, 2017-10-19, s. 6.

¹⁵ Skolverket (2022). *Förslag till nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet 2023–2027*. Dnr: 2022:1293, s. 9.

¹⁶ Thornberg, R. (2020). *Det sociala livet i skolan. Socialpsykologiska perspektiv*. s. 253 -254

¹⁷ Frisé, E., & Berne, S. (2016). *Nätmobbing: Handbok för skolan*. s. 20-21, 70 ff.

¹⁸ Frisé, E., & Berne, S. (2016). *Nätmobbing: Handbok för skolan*. s. 18, 42 ff.

Även i Statens medieråds forskningsöversikt om nätmobbing bland barn och unga¹⁹ beskrivs att kommunikation på nätet kan bli mer aggressiv än annan kommunikation och att många barn och unga upplever mindre hämningar på nätet. Det kan få positiva konsekvenser eftersom det kan vara lättare att dela med sig av positiva tankar och känslor till andra, men också negativa konsekvenser då det kan vara lättare att uttrycka sig överdrivet kritiskt, hatiskt eller att hota någon.

En anledning till minskade hämningar är, enligt forskningsöversikten, att det kan finnas en upplevelse av att vara anonym på nätet vilket ger en känsla av att inte behöva ta konsekvenserna av sina handlingar. Ytterligare en anledning är just att kroppsspråket saknas, vilket gör det svårare att förstå andras känslor. Den upplevda anonymiteten och avsaknaden av kroppsspråk beskrivs också kunna leda till att det är lättare att hämnas på nätet, något som kan leda till en ond spiral där interaktionen blir mer och mer aggressiv.

Dessutom spelar det in att reaktionen på något som skrivs kan vara förskjuten i tid, till skillnad från i kommunikation ansikte mot ansikte där man direkt kan se mottagarens ansiktsuttryck. Det här kan göra det svårare att förstå hur mottagaren av ett meddelande upplever det. Att det är lätt att missuppfatta varandra på nätet lyfts också fram. Det kan exempelvis vara svårt att uppfatta om något är ett skämt eller allvar. I forskningsöversikten beskrivs också att det kan vara lättare för unga att förändra sin sociala status på nätet och att denna önskan kan påverka kommunikationen negativt.²⁰

Ingen tydlig bild av hur många elever som utsätts för kränkningar på nätet

Det finns flera undersökningar där det ställts frågor till barn i mellanstadieåldern om kränkningar på nätet. Frågorna ställs på lite olika sätt i olika undersökningar, och det varierar också hur stor andel av barnen som svarar att de utsätts för kränkningar.

I Internetstiftelsens undersökning svarade 20 procent av elever på mellanstadiet att de utsätts för näthat eller att någon skrivit negativt om dem på internet. Av dem som utsätts menade 24 procent att de upplevt det som allvarligt.²¹

I en undersökning från Statens medieråd ställs ett antal frågor om vad som hänt på internet eller via mobilen. Majoriteten av 9 till 12-åringarna, mellan 71 och 97 procent beroende på fråga, svarar att de inte har blivit utsatta för det som frågorna handlar om. På frågan om någon varit elak eller mobbat dem svarar en procent av 9 till 12-åringarna att det har hänt en eller flera gånger i veckan, två procent att det hänt en eller flera gånger i månaden och 10 procent att det hänt, men mer sällan än en gång i månaden. Ungefär samma siffror gäller för frågan om man har blivit utfryst och inte fått vara med i en grupp eller aktivitet. När det gäller övriga frågor, om att ha blivit hotad, att någon lagt upp bilder mot deras vilja eller bett dem skicka avklädda bilder är det upp till 4 procent av barnen som uppger att de varit med om det. Det finns inga könsskillnader i 9 till 12-åringarnas svar. Mellan 2016

¹⁹ Statens medieråd (2020). *Utsatt på internet. En internationell forskningsöversikt om nätmobbing bland barn och unga.*

²⁰ Statens medieråd (2020). *Utsatt på internet. En internationell forskningsöversikt om nätmobbing bland barn och unga*, s. 14 ff.

²¹ Internetstiftelsen (2019). *Barnen och internet 2019*. Tabellbilaga 11-19 år.

och 2020 har det skett en ökning av andelen elever i 9 till 12-årsåldern som blivit utsatta för elakheter/mobbning på nätet. Exempelvis är det 13 procent av eleverna som svarar ja på frågan om någon varit elak mot dem/mobbat dem på nätet 2020 medan motsvarande siffra för 2016 var sex procent.²²

Statens medieråd sammanfattar också flera svenska studier där förekomsten av nätmobbning har undersökts. Nätmobbning definieras olika i de olika studierna, och det varierar hur gamla deltagarna i studierna är. Studierna kommer också fram till olika resultat då andelen respondenter som utsätts för nätmobbning varierar mellan cirka 1 och 18 procent.²³

När stiftelsen Friends ställt frågor till barn om de varit med om olika händelser på nätet svarar majoriteten, 72 procent, i årskurs 3-6 att de inte varit med om någon av dessa saker. Det är dock 18 procent som varit med om att få taskiga sms/meddelanden skickade till sig och 9 procent som svarar att någon skrivit något taskigt om dem på nätet.²⁴ Flickor svarar i högre utsträckning än pojkar att de utsatts för olika typer av kränkningar på nätet.²⁵

Folkhälsomyndigheten ställer frågor om nätmobbning i en undersökning av skolbarns hälsovanor.²⁶ Mellan tre och fyra procent av 11-åringarna svarar att de har blivit utsatta för detta. Det är endast någon enstaka procent av 11-åringarna som svarar att de själva utsatt någon för nätmobbning.²⁷

Därför har Skolinspektionen granskat skolors arbete för en trygg miljö på nätet

Idag sker kommunikation med andra människor digitalt på nätet i mycket stor utsträckning och det gäller även bland barn. Enligt Internetstiftelsen använder 97 procent av mellanstadiebarnen internet varje dag och 89 procent av internetanvändarna i mellanstadiet använder sociala medier varje dag. Detta trots att det finns en 13-årsgräns för de flesta sociala medier.²⁸ Nästan alla elever på mellanstadiet, 97 procent, har en egen mobiltelefon.²⁹ Att eleverna integrerar nätet i sina liv i så hög grad är därför något som skolan måste ta hänsyn till i sitt arbete med att förebygga kränkningar och främja en trygg miljö för sina elever.

²² Statens medieråd (2021). *Ungar och medier 2021*, s. 87-89.

²³ Statens medieråd (2020). *Utsatt på internet. En internationell forskningsöversikt om nätmobbning bland barn och unga*, s. 33.

²⁴ Friends (2021). *Friendsrapporten 2021*, s. 34.

²⁵ Friends (2022). *Friendsrapporten 2022*, s. 8.

²⁶ Nätmobbning exemplifieras i enkäten med att någon skickat elaka chattmeddelanden eller sms till dem, gjort elaka inlägg, skapat en webbsida som förlöjligar dem, lagt upp pinsamma eller olämpliga bilder på dem på nätet eller skickat sådana bilder till andra utan deras tillåtelse och att det hänt två till tre gånger i månaden de senaste månaderna.

²⁷ Folkhälsomyndigheten (2018). *Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18. Grundrapport*, s. 47-48.

²⁸ Statens medieråd (2022). *Unga, medier och psykisk ohälsa. Uppföljning 2020, under Covid 19-pandemin*, s. 144.

²⁹ Internetstiftelsen (2022). *Svenskarna och internet 2022*, s. 264; Internetstiftelsen (2019) *Barnen och internet*. Diagram 2.1.

Skolans ansvar för kränkningar på nätet är inte självklart för alla än

Barn och elevombudet (BEO) får årligen in omkring 1 500 uppgifter om missförhållanden som rör kränkande behandling. Kränkningar på nätet förekommer regelbundet i BEO:s utredningar och BEO erfar att skolorna inte alltid tror eller vet om att de har ansvar för att hantera kränkningar på nätet som skett i samband med verksamheten.

I en enkät från stiftelsen Friends svarade 20 procent av högstadiel eleverna att de inte vet vem de ska vända sig till om de blir utsatta för kränkningar på nätet.³⁰ Även i Skolinspektionens tidigare granskning av skolors arbete mot kränkningar på nätet deltog skolor där skolans ansvar för kränkningar på nätet inte var tillräckligt förankrat hos personal och elever.³¹

Samtidigt visar andra undersökningar att det finns många som är medvetna om skolans ansvar på detta område och som på olika sätt arbetar främjande och förebyggande. Skolverket har i sin uppföljning av digitaliseringsstrategin genomfört en enkätundersökning bland rektorer och lärare. Rektorer tillfrågas där om vilka områden som ingår i skolors digitaliseringsplaner eller andra dokument. Omkring sex av tio rektorer svarar att det finns beskrivet hur man ska arbeta med att förebygga och hantera kränkande behandling på internet och i sociala medier.³²

Undersökningen visar också att 65 procent av lärarna på mellanstadiet anger att de i mycket eller ganska stor utsträckning arbetar för att främja en säker användning av internet, till exempel gällande utlämnande av personliga uppgifter eller bilder. I samma undersökning anger 69 procent av mellanstadielärarna att de i mycket eller ganska stor utsträckning arbetar för att förebygga olika former av kränkningar via sms och sociala medier.³³

I en undersökning från Internetstiftelsen svarade 72 procent av mellanstadiel eleverna att de fått undervisning ”mot nätmobbning” och 56 procent att de fått undervisning om ”säker användning av nätet”. Samtidigt uppgav endast 47 procent av mellanstadiel eleverna att de visste hur de kunde skydda sig mot kränkningar.³⁴

Tidigare studier visar att det främjande och förebyggande arbetet behöver utvecklas och att eleverna behöver göras delaktiga i detta

I Skolverkets forskningsöversikt *Skapa trygghet för lärande* beskrivs att flera forskare menar att det åtgärdande arbetet, liksom den dokumentation och de anmälningar som föregår detta, har hamnat i centrum för skolors arbete mot kränkningar. Detta trots att det är det främjande och förebyggande arbetet som enligt internationell forskning är grundläggande och helt avgörande för att motverka kränkningar i skolan.³⁵ Att majoriteten av skolorna behövde utveckla det främjande

³⁰ Friends (2021). *Friendsrapporten 2021.*, s. 38.

³¹ Skolinspektionen (2016). *Skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet*, s. 16.

³² Skolverket (2022). *Skolverkets uppföljning av digitaliseringsstrategin 2021*, s. 30.

³³ Skolverket (2022). *Skolverkets uppföljning av digitaliseringsstrategin 2021*. Tabell Tabeller lärare 2021 från <https://www.skolverket.se/publikationer?id=9385>

³⁴ Internetstiftelsen (2019). *Barnen och internet*. Diagram 4.3 och diagram 4.10.

³⁵ Skolverket (2022) *Skapa trygghet för lärande*, s. 27-28.

och förebyggande arbetet konstaterades även förra gången Skolinspektionen granskade skolors arbete mot kränkningar på nätet.³⁶

Den granskningen visade också att eleverna upplevde sin delaktighet i det förebyggande arbetet som mycket liten och att många av skolorna behövde öka elevernas medverkan i det förebyggande arbetet.³⁷ Även Skolverket betonar vikten av att eleverna görs delaktiga i det främjande arbetet och skriver "Det finns inga som är lika bra experter på att vara i elevpositionen som eleverna själva."³⁸ Det finns också formella krav på att eleverna ges möjlighet till medverkan i arbetet att förebygga kränkningar.³⁹ Stiftelsen Friends skriver dock att 65 procent av eleverna som besvarar deras enkäter svarar att de inte får vara delaktiga i skolans trygghetsarbete.⁴⁰

Många som utsatts för nätmobbning mår dåligt och presterar sämre i skolan

Att bli utsatt för kränkningar är förknippat med flera negativa konsekvenser. Det finns därför mycket att vinna på att arbeta för att främja en god miljö utan kränkningar och förebygga att kränkningar sker.

I en forskningsöversikt från Statens medieråd beskrivs vad forskningen säger om konsekvenserna av nätmobbning.⁴¹ Forskningen som går igenom gäller inte specifikt mellanstadiet utan ett bredare åldersspann.

I sammanställningen refereras forskning som visat att utsatthet för nätmobbning var en riskfaktor för depression och ångest och att självskadebeteenden, självmordstankar och självmordsförsök var vanligare bland de som utsatts för nätmobbning än hos andra. Högre förekomst av huvudvärk och ont i magen har också funnits bland barn som utsatts för nätmobbning. Även uppförandeproblem, drog- och alkohol användning, hyperaktivitet och andra sociala problem beskrivs vara relaterade till utsatthet för nätmobbning enligt forskningssammanställningen. Nätmobbning beskrivs också leda till olika känslomässiga reaktioner, där ilska verkar vara den vanligaste, men där också oro, rädsla, nedstämdhet och skam nämns. Forskning har också enligt sammanställningen visat att de som utsatts för nätmobbning har en mer negativ kroppsuppfattning än andra.

Sammanställningen tar också upp forskning som visat att de som är utsatta för nätmobbning i större utsträckning än andra elever skolkar, presterar sämre i skolan och känner sig mindre säkra och trygga i skolan. Många som utsätts för mobbning på nätet är också mobbade i skolan, vilket är en av förklaringarna till att de känner sig otrygga i skolan.

³⁶ Skolinspektionen (2016). *Skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet*, s. 12–19.

³⁷ Skolinspektionen (2016). *Skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet*, s. 16–17.

³⁸ Skolverket (2022). *Främja, förebygga upptäcka och åtgärda. Hur skolan kan arbeta mot diskriminering och kränkande behandling*. Stödmaterial, s. 40.

³⁹ 2 § förordning (2006:1083) om barns och elevers deltagande i arbetet med en plan mot kränkande behandling. 4 kap. 4 § skollagen; 3 kap. 19 § diskrimineringslagen (2008:567).

⁴⁰ Friends (2020). *Friendsrapporten 2020*, s. 28.

⁴¹ Statens medieråd (2020). *Utsatt på internet. En internationell forskningsöversikt om nätmobbing bland barn och unga*, s. 50 ff.

Reaktionerna på att utsättas för kränkningar på nätet är dock individuella, och forskningssammanställningen tar också upp att många som utsatts för nätmobbning uppger att de inte bryr sig om det.

Statens medieråd har också publicerat en forskningsöversikt om digitala medier och psykisk ohälsa hos barn och ungdomar. Där redovisas resultatet från flera studier och meta-analyser som visar på samband mellan nätmobbning och psykisk ohälsa. Flera studier visar också på att det finns samband mellan att utsättas för mobbning i det fysiska rummet och på nätet.⁴²

Det är inte enbart de som utsätts för kränkningar som påverkas negativt. Statens medieråd tar i sin forskningsöversikt om nätmobbning också upp att även de som utsätter andra för nätmobbning upplever känslor av ensamhet, ångest, nedstämdhet, låg självaktning och låg tillfredsställelse med tillvaron. Det finns inte lika mycket forskning om detta, men i sammanställningen konstateras att resultaten från flera studier pekar på att de som utsätter andra för nätmobbning är en utsatt grupp. I sammanställningen nämns också en studie som visat att elever blivit mer populära i skolan efter att de utsatt andra för nätmobbning, något som inte sker när elever mobbar någon i skolan.⁴³

Syfte och frågeställningar

Syftet med den här granskningen är att granska kvaliteten i förhållande till Skolinspektionens kvalitetskriterier, i skolors arbete för en trygg miljö på nätet, fri från kränkningar. Granskningen fokuserar årskurserna 4-6.

Följande frågeställningar besvaras i rapporten:

1. I vilken utsträckning bedriver skolan ett främjande arbete för att skapa en trygg miljö för eleverna på nätet?
2. I vilken utsträckning bedriver skolan ett förebyggande arbete för att förhindra kränkningar av elever på nätet?

Skolans personal, rektorn och huvudmannen har också ett ansvar för att anmäla, utreda och vidta åtgärder om en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling.⁴⁴ Detta arbete omfattas dock inte av denna granskning då Skolinspektionen granskar att skollagens krav gällande att utreda och vidta åtgärder följs inom inspektionsformen tillsyn. När Skolinspektionen genomför kvalitetsgranskningar som föreliggande granskning, fångar utredarna dock eventuella signaler de får om att skolan inte uppfyller krav i skollagen med tillhörande författningar för vidare hantering.

Granskningens genomförande

Här beskrivs kortfattat hur granskningen genomförts. En mer ingående beskrivning av detta finns i bilaga 1.

⁴² Statens medieråd (2021). *Digitala medier och psykisk ohälsa hos barn och ungdomar: En forskningsöversikt*, s. 38-39.

⁴³ Statens medieråd (2020). *Utsatt på internet. En internationell forskningsöversikt om nätmobbing bland barn och unga*, s. 56-57.

⁴⁴ 6 kap. 10 § skollagen (SFS 2010:800).

Granskningen genomfördes på 30 skolor under höstterminen 2022. På skolorna genomfördes gruppintervjuer med elever (mellan fyra och sex grupper per skola, med ungefär 3-5 elever i varje grupp), lärare och övrig personal som är involverad i skolans trygghetsarbete, som exempelvis skolsköterskor, kuratorer och fritidspersonal. Även rektorer, i vissa fall tillsammans med biträdande rektor, intervjuades. Samtliga elevintervjuer och majoriteten av övriga intervjuer genomfördes på plats på de granskade skolorna. Enstaka intervjuer har dock genomförts digitalt.

Inför intervjuerna tog Skolinspektionen del av dokumentation från skolorna som berörde skolans trygghetsarbete och arbete med frågor om nätet. Intervjuerna och den insamlade dokumentationen ligger till grund för de bedömningar som Skolinspektionen gjort av om skolorna når eller inte når upp till de kvalitetskriterier som Skolinspektionen tagit fram för granskningen. Kvalitetskriterierna utgår från aktuella bestämmelser och vad forskning visat.⁴⁵ Bedömningarna har kommunicerats till de berörda huvudmännen och skolorna i verksamhetsbeslut.

I den här rapporten sammanfattar Skolinspektionen de viktigaste iakttagelserna som gjorts i samband med granskningen.

Urval av skolor

Skolinspektionen har valt ut 30 skolor med årskurserna 4 till 6 att delta i granskningen. Ambitionen var att en variation av skolenheter skulle ingå i granskningen för att få en bred bild av hur skolors främjande och förebyggande arbete för en trygg miljö på nätet kan se ut. Urvalet gjordes därför för att få en variation av skolor avseende huvudmannatyp (offentlig eller enskild), elevantal och kommuntyp⁴⁶.

De skolenheter som fallit ut i den risk- och väsentlighetsanalys som Skolinspektionen gör för att välja ut skolor för granskningsformen tillsyn ingår inte i urvalet. Enligt Skolinspektionens urvalsprinciper har också skolenheter som nyligen inspekterats eller under granskningsperioden inspekterades i någon annan av Skolinspektionens granskningar, eller som ingick i Skolverkets Samverkan för bästa skola, exkluderats ur urvalsramen.

Skolenheterna som ingår i granskningen har något högre andel elever som uppnått kunskapskraven i samtliga ämnen i årskurs 6 än rikssnittet för grundskolor med årskurs 4 till 6 och en något högre andel elever vars vårdnadshavare har eftergymnasial utbildning. De har också en något lägre andel elever med utländsk bakgrund än rikssnittet.⁴⁷

I Skolinspektionens skolenkät ställs ett antal frågor till eleverna om deras upplevelse av trygghet i skolan och om deras upplevelse av skolornas hantering av kränkningar. Genomsnittet för skolorna som ingår i den här granskningen ligger strax över respektive på samma nivå som genomsnittet för samtliga skolor som svarat på

⁴⁵ Kvalitetskriterierna finns i bilaga 5 och de aktuella bestämmelserna i bilaga 4.

⁴⁶ Enligt Sveriges Kommuner och Regioners uppdelning: storstäder och storstadsnära kommuner, större städer och kommuner nära större stad, och mindre städer/tätorter och landsbygdskommuner.

⁴⁷ Genomsnittlig andel elever med minst E i samtliga ämnen i årskurs 6 i urvalet är 79,4 procent över en treårsperiod och genomsnittlig andel elever i riket under samma period är 72,5 procent. Genomsnittlig andel elever i urvalet med föräldrar med eftergymnasial utbildning är 64 procent, medan motsvarande andel för samtliga skolor med åk 4 till 6 är 58 procent. Genomsnittlig andel elever i urvalet med utländsk bakgrund för perioden 2018 till 2022 är 23 procent, medan motsvarande andel för samtliga skolor med åk 4 till 6 är 27 procent.

enkäten, när det gäller frågeområdet Trygghet och frågeområdet Förhindra kränkningar.⁴⁸

Begreppsförklaring

Vi använder begreppet **nätet** i en bred bemärkelse i den här rapporten. Elever kommunicerar med varandra på flera olika sätt över nätet – i sociala medier, i särskilda appar, via sms och i online-spel. När vi skriver om elevernas miljö på nätet så syftar vi på all den kommunikation som sker på dessa sätt, ofta genom elevernas mobiler, men även i surfplattor och datorer.

Begreppet **kränkande behandling** används i skollagens första kapitel⁴⁹ som ett brett begrepp som omfattar alla typer av kränkande behandling inklusive diskriminering enligt diskrimineringslagen och även diskriminering med koppling till andra omständigheter som gäller den enskilde som person. I skollagens sjätte kapitel definieras kränkande behandling som ett uppträdande som utan att vara diskriminering enligt diskrimineringslagen kränker ett barns eller en elevs värdighet.⁵⁰

I praktiken åtskiljs inte det främjande och förebyggande arbete som genomförs för att motverka kränkande behandling enligt skollagens sjätte kapitel från det som genomförs för att motverka diskriminerande behandling enligt diskrimineringslagen. Därför använder vi i den här rapporten ordet **kränkningar** som ett brett begrepp som omfattar både kränkande behandling i skollagens mening och diskrimineringslagen, om inget annat anges. Detta överensstämmer med begreppsanvändningen i Skolverkets stödmaterial *Främja, förebygga upptäcka och åtgärda. Hur skolan kan arbeta mot diskriminering och kränkande behandling*.⁵¹

Med **främjande** arbete menar vi det arbete som sker i skolan för att skapa en trygg och tillitsfull arbetsmiljö för alla elever och all personal. Syftet med arbetet är att personal och elever både i ord och i handling ska visa respekt för allas lika värde. Det främjande arbetet pågår alltid och utan att något särskilt har hänt. Det bedrivs långsiktigt, gäller alla och sker kontinuerligt både på och utanför lektionstid, som exempelvis under raster, i korridorer och i matsalen.⁵²

Med **förebyggande** arbete menar vi det arbete som sker i skolan för att avvärja risker för diskriminering, trakasserier och kränkande behandling. Som grund för arbetet ligger regelbundna kartläggningar av de risker som finns i verksamheten. Målet är att, utifrån en analys av kartläggningen och de styrkor och svagheter som identifierats i den, genomföra förebyggande insatser. Detta är en del av skolans systematiska kvalitetsarbete.⁵³

⁴⁸ Indexvärdet för Trygghet var 8,2 för samtliga deltagande skolenheter och 8,5 för skolenheterna i urvalet. Indexvärdet varierade mellan 7,1 och 9,4 för skolenheterna i urvalet. Indexvärdet för Förhindra kränkningar var 7,9 både för samtliga deltagande skolenheter och för urvalet. Detta indexvärde varierade mellan 7 och 8,9 för skolenheterna i urvalet.

⁴⁹ 1 kap. 5 § skollagen.

⁵⁰ 6 kap. 3 § skollagen.

⁵¹ Skolverket (2022). *Främja, förebygga upptäcka och åtgärda. Hur skolan kan arbeta mot diskriminering och kränkande behandling*. Stödmaterial, s. 12.

⁵² Skolverket (2022). *Främja, förebygga upptäcka och åtgärda. Hur skolan kan arbeta mot diskriminering och kränkande behandling*. Stödmaterial, s. 16 ff.

⁵³ Skolverket (2022). *Främja, förebygga upptäcka och åtgärda. Hur skolan kan arbeta mot diskriminering och kränkande behandling*. Stödmaterial, s. 54 ff.

Det här visar granskningen

Skolinspektionens granskning av 30 mellanstadieskolor visar att det ser olika ut när det gäller hur dessa skolor arbetar med elevernas trygghet på nätet. Vi har besökt skolor som har ett målmedvetet trygghetsarbete där miljön på nätet är en självklar del och vi har besökt skolor som är en bra bit på väg dit, men som har tydlig utvecklingspotential på vissa av de områden som vi har granskat. Men vi har också granskat skolor som visserligen arbetar aktivt för att skapa en trygg miljö för eleverna, men som inte har miljön på nätet som en del i sitt främjande och förebyggande arbete.

I den här granskningen har Skolinspektionen gjort bedömningar av skolornas arbete på två områden: det första berör skolans främjande arbete för att skapa en trygg miljö på nätet och det andra berör skolans förebyggande arbete för att förhindra kränkningar på nätet. I praktiken går det inte alltid att separera detta, vilket innebär att det som här beskrivs som främjande också kan inkludera sådana aktiviteter som kan verka förebyggande och vice versa. Skolinspektionens bedömningar bygger på skolornas beskrivning av sitt arbete på dessa områden.

I det här kapitlet sammanfattar vi vad vi sett hos de 30 skolor som ingår i granskningen. Granskningen ger inte en nationell bild av skolors arbete för att skapa en trygg miljö på nätet, men resultat och exempel som presenteras i rapporten kan användas som inspiration för andra huvudmän och rektorer.

På ungefär hälften av de granskade skolorna saknas nätet i det främjande och förebyggande trygghetsarbetet

Av de 30 skolor som ingår i granskningen har 17 bedömts uppfylla Skolinspektionens kvalitetskriterier för det främjande arbetet och lika många skolor har bedömts uppfylla kvalitetskriterierna för det förebyggande arbetet. 15 skolor har uppfyllt kriterierna på båda områdena.⁵⁴

I de fall Skolinspektionen bedömer att en skola inte når kriterierna rekommenderar vi rektorerna att inleda ett utvecklingsarbete inom det område där skolan inte når kvalitetskriterierna. När det gäller det första området som granskats, att arbeta främjande för en trygg miljö på nätet, har rektorer enligt Skolinspektionen behövt utveckla skolans befintliga främjande arbete så att det också omfattar elevernas trygghet på nätet. 11 skolor har fått en sådan rekommendation. I två fall har skolorna haft ett mycket begränsat främjande arbete, vilket gjort att Skolinspektionen rekommenderat rektorerna att utveckla det främjande arbetet överlag, och då inkludera miljön på nätet.

När det gäller det andra området, om att förebygga kränkningar på nätet, har Skolinspektionens rekommendationer främst handlat om att rektorerna på de 13 skolor som inte når kvalitetskriterierna behöver bredda befintliga kartläggningar av

⁵⁴ I bilaga 5 finns de kriterier som Skolinspektionen utgått ifrån i bedömningen.

elevernas trygghet, exempelvis samtal och enkäter, så att de också fångar in hur eleverna upplever miljön på nätet.

Skolans arbete för att främja en trygg miljö på nätet

När det gäller det främjande arbetet har Skolinspektionen granskat om det finns ett målinriktat arbete som bygger på kunskap och samsyn, för att främja ett tryggt och positivt klimat på nätet för skolans elever. I detta ingår bland annat att skapa tillitsfulla relationer mellan elever och skolans personal så att eleverna vill berätta om sin vardag på nätet och om eventuella upplevda kränkningar, att synliggöra och ifrågasätta normer liksom att motverka att kränkningar banaliseras och normaliserar.⁵⁵

Hälften av de granskade skolorna har ett gemensamt proaktivt arbete kring elevernas miljö på nätet

De skolor som bedömts nå Skolinspektionens kvalitetskriterier har tagit ett övergripande grepp om frågan om elevernas trygghet på nätet. De ser att skolan har ett främjande och förebyggande ansvar för elevernas trygghet på nätet, även om det främst är på sin fritid som eleverna använder nätet. Miljön på nätet finns därför i åtanke i ett mer övergripande trygghetsarbete. Skolorna samarbetar också med vårdnadshavarna, både genom att kommunicera kring specifika händelser och i det främjande arbetet, genom att bjuda in till föreläsningar eller genom samtal med vårdnadshavare om ungas nätvanor på föräldramöten.

Det finns fortfarande en viss osäkerhet kring ansvaret

Samtidigt som ansvaret för att arbeta åtgärdande när något skett är tydligt för den stora majoriteten av de granskade skolorna finns det på flera av skolorna i granskningen en osäkerhet kring skolans ansvar när det gäller det främjande och förebyggande arbetet.

Skolorna i granskningen har alla mobilförbud, i många fall sedan flera år tillbaka. De kränkningar som sker mellan elever på nätet och de risker som finns i samband med exempelvis användning av sociala medier är därför ofta sådant som elever utsätts för fritiden. Att det som sker på elevernas fritid påverkar dem i skolan och att detta innebär att skolan behöver sätta in åtgärder exempelvis när elever på samma skola hamnat i bråk på sociala medier ser många intervjuade som självklart. Men gränsen för hur mycket arbete skolan ska lägga på dessa frågor är inte alltid tydlig för dem. På några skolor har det förts diskussioner om var gränsen mellan vårdnadshavarnas och skolans ansvar egentligen går och om hur mycket tid man som lärare ska ägna åt en klasschatt som eleverna startat.

På några skolor i granskningen ges också uttryck för en osäkerhet kring hur mycket man ska prata med eleverna om nätet och de risker som finns där. Några uppfattar att många elever på mellanstadiet, framförallt i årskurs 4, fortfarande inte är ute på nätet särskilt mycket och att de inte alltid har tillgång till sociala medier. Därför

⁵⁵ Kvalitetskriterierna finns att läsas i sin helhet i bilaga 5.

finns hos några intervjuade en rädsla för att väcka elevernas nyfikenhet i onödan genom att prata om sådant som grooming eller genom att prata om språkbruk och normer i sociala medier.

Samtliga skolor berör frågor om nätet, men det finns inte alltid med i trygghetsarbetet

På alla granskade skolor beskriver lärarna att de i undervisningen tar upp frågor med koppling till nätet med eleverna, vilket är rimligt eftersom det nämns i flera kursplaner. I kursplanen för samhällskunskap är exempelvis följande en del av det centrala innehållet för årskurs 4-6: "Hur digitala och andra medier kan användas ansvarsfullt utifrån sociala, etiska och rättsliga aspekter."⁵⁶ Ofta nämner samhällskunskapslärare i intervjuerna att de pratar om kommunikation på sociala medier exempelvis när de pratar om lag och rätt, och att de då tar upp sådant som förtal.

I det centrala innehållet för årskurs 4-6 i svenska och svenska som andraspråk finns följande punkt: "Formellt och informellt språk. Skillnader i språkanvändning beroende på mottagare, syfte och sammanhang. Ansvarsfullt agerande vid kommunikation i digitala och andra medier."⁵⁷ Svensklärare beskriver också i flera intervjuer att de pratar med eleverna om hur kommunikation på nätet kan skilja sig från kommunikation som sker ansikte mot ansikte. Exempelvis har många pratat med sina elever om att det lättare kan uppstå missförstånd eller att det kan vara lättare att säga något kränkande på nätet där det inte går att se mottagarens ansiktsuttryck. Även i andra ämnen, som exempelvis bild, finns centralt innehåll med tydlig koppling till nätet, nämns i intervjuerna.

På de skolor som bedöms nå de uppsatta kvalitetskriterierna beskriver lärarna att de arbetar med sådant centralt innehåll i de olika ämnena, men där finns också nätet med som en del i skolans främjande och förebyggande arbete. Det finns en gemensam syn i personalgruppen och hos rektorn om att skolan inte bara ska hantera nätrelaterade frågor när det uppstått problem med koppling till skolan, utan att skolan ska arbeta proaktivt och främja en trygg miljö på nätet för sina elever.

Ofta har de köpt in särskilt material för ändamålet som de arbetar med som ett tema eller arbetsområde. På några skolor görs detta återkommande under hela mellanstadiet medan andra gör det i en specifik årskurs. En vanlig reflektion i intervjuerna är att skolans personal ser att de borde arbeta med detta ännu tidigare än vad de gör idag. Några berättar också att de har börjat arbeta med nätet i yngre åldrar än tidigare.

På de skolor som inte når kvalitetskriterierna förekommer också visst proaktivt arbete, men det är i dessa fall ofta personbundet eller engångsföreteelser. I några fall drivs exempelvis ett proaktivt arbete kring nätet av en kurator, medan övriga skolan främst arbetar åtgärdande kring nätet. I vissa fall har skolor haft ett tema om nätet för några år sedan, men istället för att nätperspektivet införlivats i trygghetsarbetet så har det stannat vid att bli en engångshändelse.

⁵⁶ Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr22), Kursplan i samhällskunskap, centralt innehåll för årskurs 4-6. (Denna kursplan började gälla samma termin som granskningen genomfördes, men i den kursplan som gällde tidigare fanns liknande centralt innehåll.)

⁵⁷ Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr22), Kursplan i svenska och svenska som andraspråk, centralt innehåll för årskurs 4-6. (Denna kursplan började gälla samma termin som granskningen genomfördes, men i den kursplan som gällde tidigare fanns liknande centralt innehåll.)

Nätet kan på ett naturligt sätt tas in i undervisningen

Förutom att göra nätet till ett eget arbetsområde eller tema finns även andra exempel på hur skolor arbetar främjande och förebyggande för att skapa trygghet för eleverna på nätet. I intervjuerna beskrivs i flera fall hur nätet kommer in naturligt i värdegrundsarbetet eftersom eleverna rör sig mycket på nätet och där stöter på olika situationer som de vill prata om.

På i princip alla skolor som ingår i granskningen tittar lärare och elever tillsammans i undervisningen på SVT:s nyhetsprogram för barn, Lilla Aktuellt. Programmet tar ibland upp nyheter med koppling till nätet och flera intervjuade lärare beskriver att de i samband med sådana inslag ofta passar på att diskutera frågor om nätet. Dessa tillfällen nyttjas till att undervisa eleverna om hur de kan hantera olika situationer och till att diskutera värdegrundsfrågor, men också till att få en bild av vilka sociala medier eleverna använder och vad de gör på nätet.

De intervjuade på flera skolor beskriver också att tillfällen att prata om nätet dyker upp i samband med att eleverna läser skönlitteratur eller i samband med att de diskuterar värdegrundsfrågor. På flera av de deltagande skolorna har eleverna fått titta på TV-program och serier som tar upp frågor som vänskap, mobbning och gruppträck både i den fysiska världen och på nätet. Med utgångspunkt i programmen har de diskuterat hur olika situationer kan hanteras. Många beskriver också att frågor om nätet kommer upp i de samtal om puberteten som flera skolor har med eleverna under mellanstadiet.

Ytterligare en situation där frågor om nätet kommer upp är när datorer eller andra digitala enheter delas ut till eleverna och regler för hanteringen av enheterna går igenom. I samband med detta har elever och personal på en del skolor diskuterat både vad man bör tänka på när man kommunicerar på nätet, hur det kan skilja sig från att prata med någon ansikte mot ansikte och vad det kan få för effekter, liksom vad man behöver vara aktsam med, som exempelvis okända människor man kommer i kontakt med.

Det är också vanligt att det är specifika händelser som leder till att lärarna lägger fokus på nätet i undervisningen. På samtliga skolor berättar elever och personal om att det är vanligt med en eller flera så kallade klasschattar, där eleverna möts digitalt. Dessa chattar finns oftast i en kommersiell app som eleverna använder på fritiden, men i vissa fall finns det klasschattar i de digitala verktyg som skolan tillhandahåller. Det är ofta i klasschattarna som det uppstår konflikter och kränkningar som skolan kan behöva hantera. Det kan handla om att elever lägger upp bilder på sig själva som andra elever sedan kommenterar kränkande, att elever busningar i chatten mitt i natten, spammar med bilder eller text eller att vissa elever inte blir inbjudna till chatten. Det finns ofta även mindre chattar för olika grupperingar, som exempelvis klassens alla flickor. I flera fall beskrivs i intervjuerna att exempelvis alla flickor inte bjuds in till chatten eller att någon bjuder in någon utanför klassen, vilket sedan ligger till grund för konflikt. Det finns exempel på klasschattar där det finns uttalade regler, där en vuxen är närvarande eller att en elev tagit på sig ansvaret att moderera chatten. I vissa skolor använder man klasschatten främst till att diskutera skolspecifika frågor medan andra är mer fritidsnära.

I många fall beskriver skolornas personal att de uppmanat eleverna att stänga ner chattar som sparat ut och lett till problem. Några lärare beskriver dock hur de istället hanterat sådana situationer genom att prata med eleverna om hur de tycker att kommunikationen i chatten ska gå till och låtit eleverna tillsammans skapa egna regler för chatten.

På de granskade skolor som arbetar proaktivt med kommunikation på nätet har eleverna ofta möjlighet att påverka innehållet i undervisningen om nätet på olika sätt. I många fall medger upplägget på lektioner eller andra tillfällen där frågor relaterade till digital kommunikation tas upp att eleverna kan påverka vad diskussionerna handlar om eller vad som fokuseras. I några fall har eleverna fått ta fram egna regler för hur man ska bete sig på nätet och i några fall har frågor om miljön på nätet diskuterats på klass- och elevråd.

Eleverna har en grundkunskap om nätet

I intervjuerna med elever framkommer att elever på samtliga skolor har en förståelse för att kommunikationen på nätet och i den fysiska miljön skiljer sig åt. Elever kan återge och resonera kring hur kommunikation på nätet fungerar och att det där bland annat lättare sker missförstånd. Elever ger också uttryck för insikten om att digital kommunikation behöver ske på andra sätt än den gör i den fysiska miljön. De lyfter att det är lättare att sårå någon på nätet, både på grund av att det är svårt att veta hur en person tolkar vad man skriver, på grund av avsaknad av vuxen närvaro och av att konsekvenserna av agerandet på nätet är mindre. En elev berättar exempelvis att det är lättare att skriva att någon är ful i en chatt, än att säga det direkt till personen ansikte mot ansikte. Elever resonerar också om att om man säger något som sårar- i den fysiska miljön är det lättare att då be om förlåtelse, eftersom man ser personens reaktion. Elever beskriver också förståelse för att det är svårt att veta vem som verkligen döljer sig bakom skärmen och för att det som man har skrivit eller delat digitalt alltid finns kvar. De känner också till att det är olagligt att dela en bild på en person utan ett medgivande.

Elever berättar också om vilka strategier de har om de utsätts för en kränkning på nätet. Flera berättar att de tar bort den aktuella appen under en period eller att de blockerar personen som har utsatt dem för en kränkning. De berättar också att de kan ta en skärmdump av händelsen som bevis eller för att kunna visa en vuxen. Elever ger också uttryck för en medvetenhet om att inte släppa in personer de inte känner i chattar och att inte bli vän med någon på nätet som de inte redan känner. Flera beskriver också att de ogärna vill ge sig in i bråk på grund av rädsla att själva bli utsatta.

Flera elever beskriver en hög tolerans för kränkningar på nätet, även om de samtidigt berättar att de har utsatts för kränkningar på nätet och blivit ledsna av det. Elever berättar också att de inte alltid gör en stor sak av kränkningar som sker. Flera elever ger uttryck för att de exempelvis har lärt sig att inte ta åt sig av elaka kommentarer. De berättar att de istället blockerar personen som skrev, går ur appen eller bara struntar i det.

Elever besitter därmed ofta kompetens inom området, men det är inte alltid kompetensen härstammar från undervisning i skolan. Vissa elever har lärt sig av familjemedlemmar, kompisar eller sig själva.

Många elever känner tillit till vuxna på skolan

Rektorer, personal och lärare på den stora majoriteten av de granskade skolorna beskriver ett medvetet arbete som syftar till att skapa tillit mellan elever och lärare. Många av de vi intervjuat berättar att de i personalgruppen diskuterat just vikten av att alla vuxna ser varje elev på skolan som sin elev. Det beskrivs ta enkla uttryck i praktiken, som att de är nogga med att hälsa på alla elever och att de alla reagerar

om någon elev bryter mot en ordningsregel, oavsett om det är en elev de själva undervisar eller inte. På en skola har lärarna gått in i och arbetat i varandras klasser för att lära känna varandras elever och för att skapa goda relationer.

Flera intervjuade betonar också vikten av att ta tag i problem som uppstår och hålla det som lovats, för att skapa trygghet och tillit hos eleverna. Några rektorer beskriver att eleverna gärna kommer till dem och vill prata om saker, och att det är viktigt för tilliten mellan elever och skolan att ha dessa samtal och ta eleverna på allvar. Någon lyfter också att en god relation med vårdnadshavarna är viktig för att skapa tillit mellan elever och lärare.

I intervjuerna med eleverna är det ofta tydligt att de märker att de vuxna på skolan vill skapa bra relationer med dem som elever. På de skolor där de vuxna beskriver hur de aktivt arbetar för att skapa tillit mellan elever och vuxna bekräftas detta av eleverna, som ser de vuxnas ansträngningar och också beskriver att det finns vuxna de känner sig trygga med att vända sig till vid behov.

Elever beskriver också att de ser att de vuxna på olika sätt visar att de bryr sig om dem, som att de kan skoja med dem och prata om annat än skolarbete. Andra saker som elever har lagt märke till och uppskattar är att de vuxna på skolan har koll på om någon elev går ensam på rasten och att de då går fram och pratar med den eleven för att den inte ska vara ensam. Elever beskriver också att de märker att de vuxna lägger märke till hur de mår och att de reagerar när de inte mår bra.

Prat om nätet under lektionstid gör eleverna medvetna om skolans ansvar

Även om eleverna pratar med lärare och annan skolpersonal under raster och i exempelvis skolmatsalen är det under lektionerna som den mesta kommunikationen mellan elever och lärare sker. På de skolor där nätet finns med i trygghetsarbetet och där man på olika sätt arbetar med att lära eleverna att hantera kommunikationen på nätet är det vanligt att skolans personal också pratat med eleverna om att de kan vända sig både till föräldrar och till skolan om de utsätts för något på nätet.

Eleverna på dessa skolor är därför medvetna om att de kan vända sig till skolan i frågor om nätet. De intervjuade beskriver hur elever kommer till dem med skärmdumpar för att visa hur det går till i chattarna och hur eleverna öppnar upp och beskriver vad som sker på nätet när de pratar om nätet i undervisningen.

Även på de skolor som inte arbetar lika mycket med nätet är det vanligt att eleverna svarar att de skulle kunna prata med en vuxen på skolan om det hände något på nätet. De vet att de kan vända sig till vuxna på skolan om de behöver stöd. Samtidigt beskriver elever på dessa skolor att de sällan pratar med lärarna om miljön på nätet.

Alla vill inte alltid prata med en vuxen

Även om eleverna vet att de kan prata med en vuxen är det inte alltid säkert att de vill göra det. I intervjuerna beskriver en del elever att de väljer att inte alltid involvera vuxna i sina konflikter. Det finns flera anledningar till det. En anledning som elever ger uttryck för är att de upplever att de vuxna tenderar att göra en för stor sak av en händelse om de får reda på den. En annan är att elever inte vill skvallra eftersom det kan göra saken värre. Det är inte heller alla elever som upplever att vuxna skulle kunna hjälpa dem om de blev utsatta för en kränkning på nätet. Ytter-

ligare en anledning som nämns är rädslan för att de vuxna ska ta ifrån dem möjligheten att använda exempelvis en viss app. Därför försöker elever ofta lösa konflikter på egen hand, utan att involvera vuxna.

Elever beskriver också att de uppfattar vad de gör på nätet som sin ensak, och att de därför inte vill prata om det med vuxna på skolan. Att de använder nätet på sin fritid snarare än under skoltid är också något som nämns av elever som skäl till att inte prata med vuxna på skolan. De ser det inte alltid som att det är skolans ansvar att hantera konflikter på nätet.

Flera elever beskriver också att de visserligen utsatts för kränkningar på nätet, men att de inte gör någon stor sak av det. De blockerar personen som skrev, eller struntar bara i det. Även lärare beskriver att elevernas toleransnivå är hög, både på nätet och ansikte mot ansikte, och att de därför behöver prata med elever om ords betydelse, för att de ska förstå innebörden i vad de säger till varandra.

Ovanligt att normer på skolan synliggörs i syfte att minska kränkningar på nätet

Skolorna som ingår i granskningen har alla gemensamma ordningsregler eller trivselregler som gäller inom skolan, vilket också framgår av skollagen att de ska ha.⁵⁸ På samtliga skolor har eleverna varit delaktiga i att ta fram ordningsreglerna, via klass- och elevråd, och det varierar mellan skolorna hur dessa är utformade. På vissa skolor är de mycket konkreta och detaljerade, medan de på andra skolor är formulerade som mer övergripande förhållningsregler.

På flera av skolorna är det tydligt att dessa regler är en betydelsefull del i det främjande arbetet på så sätt att både elever och personal väl känner till dem och beskriver att de förhåller sig till reglerna dagligen. Det förekommer exempel på att skolor eller klasser tagit fram regler som är specifika för nätet, men i många fall menar både elever och personal att de regler som tagits fram för skolan också gäller för nätet.

Majoriteten av skolorna arbetar för ett gott språkbruk och för att inte kränkningar ska normaliseras

På många granskade skolor är en av ordningsreglerna att språket ska vara vårdat. Rektorer, lärare och personal på majoriteten av skolorna beskriver att de tillsammans pratar om vilket språk de som vuxna ska reagera på och om vikten av att de vuxna reagerar när de hör kränkande språkbruk. I intervjuerna ges flera exempel på att skolans personal pratat med eleverna om betydelsen av olika ord, för att eleverna ska förstå vad de ord de använder mot varandra faktiskt innebär. Flera lärare beskriver att de skrivit upp de ord som de hör eleverna säga till varandra i korridorer och på raster på tavlan för att synliggöra hur deras språk ser ut och för att diskutera innebörden av de olika orden.

Det är också vanligt att det råder nolltolerans mot ”skojbråk” på de granskade skolorna. På flera skolor beskrivs att de fört diskussioner både i personalgruppen och med elever om att det inte går att ursäkta bråk med att det bara är på skoj. Det finns alltså ofta en aktiv diskussion i personalgruppen om vikten av att de reagerar på kränkningar för att dessa inte ska normaliseras eller banaliseras.

⁵⁸ 5 kap. 5 § skollagen.

Just språket på nätet och hur det kan skilja sig från hur man pratar med varandra ansikte mot ansikte i den fysiska miljön är också vanligt att lärare och elever beskriver att de pratat om. Många har exempelvis pratat om att det kan vara lättare att kränka någon på nätet eftersom man inte ser personens reaktion eller för att man är anonym. På flera skolor beskriver personal och elever att språket är grövre på nätet än i den fysiska miljön och det finns också de som beskriver att det grova språket på nätet ”spiller över” på den fysiska miljön i skolan, vilket lett till att skolan aktivt behöver arbeta för att motverka det.

Vanligt att prata om normer i samhället, men inte lika vanligt att prata om vilka normer som råder på den egna skolan

På majoriteten av skolorna i den här granskningen beskriver rektorer, lärare och personal att de pratar om normer och värden inom ramen för värdegrundsarbetet, exempelvis under mentorstid, och inom de olika ämnena, som inom religionskunskapen, svenskan och samhällskunskapen. På flera av de granskade skolorna beskriver elever och lärare exempelvis att de i utbildningen har läst böcker och/eller tittat på TV-serier som tar upp mobbning och att de i samband med det fört diskussioner i klassen om sådant som mobbning, gruppträck och om hur olika situationer som kan uppstå kan hanteras. Det är också många som beskriver att de arbetar mycket för att eleverna ska respektera människors olikheter och med diskrimineringsgrunderna.

Normer i samhället och hur de kan påverka människor i olika situationer är således sådant som de intervjuade på alla skolor i granskningen beskriver att de arbetar med på olika sätt. Däremot är det inte lika vanligt att de intervjuade beskriver att de undersöker och pratar om vilka normer som råder på den egna skolan, i elev- och personalgruppen, eller relaterar detta till de kränkningar som sker på skolan.

Det finns dock några exempel på skolor som berättar att de arbetat mer målinriktat med negativa normer som de identifierat på skolan. På en skola i granskningen har personalen identifierat att det finns en stark genusnorm, varför en lärare har fått i uppdrag att arbeta med denna fråga. Även vårdnadshavarna har involverats i arbetet.

Skolans personal svarar oftast att de inte pratat om vilka normer som finns bland de vuxna på skolan, eller om hur de kan påverka eleverna. På någon skola uppges att det ofta fungerar väl eftersom de flesta är professionella, men att det är svårt att hantera situationer när någon inte gör det, eftersom det inte finns något forum för den typen av diskussioner.

På några skolor i granskningen har det dock förts den typen av diskussioner i personalgruppen. Det beskrivs att personalen under mötestid pratar om hur de som vuxna ska vara som professionella, om hur de ska bete sig, om vilket språk de använder och hur de som vuxna påverkar eleverna med sitt beteende. En rektor berättar att de utgick ifrån läroplanen när de tog fram förhållningsätt för skolan och att lärarna då förde samtal om vilka normer de själva signalerade liksom vilka förutfattade meningar de själva bar på. På en annan skola berättar lärare att de har pratat om att de tenderar att ställa olika krav på pojkar och flickor och vad de kan göra för att inte förstärka könsnormer. På några skolor har personalen pratat om att vara mer könsneutrala när de pratar om eller med elever.

Vi ser alltså att det förekommer visst arbete med de egna normerna på några skolor i granskningen, men vi har sett få exempel på att skolorna undersöker de egna normerna som ett led i arbetet med att skapa en trygg skola.

Snabb utveckling gör det svårt att hänga med

På frågan om personalen har tillräcklig och aktuell kunskap om kränkningar på nätet och om hur unga använder digitala medier svarar många av de intervjuade nej, och flera efterlyser mer kunskap och kompetensutveckling. På några av skolorna har personalen fått kompetensutveckling som berört ungas nätanvändning på något sätt, ofta i form av en föreläsning. I vissa fall har någon i elevhälsoteamet fått kompetensutveckling på området, men inte övrig personal.

Många lyfter i intervjuerna att utvecklingen går snabbt och att det är svårt att hänga med på grund av detta. Flera menar att de kan hänga med i utvecklingen just nu eftersom de har egna barn i samma ålder, men att det kommer att bli svårare när de inte längre har det. Andra berättar att de själva använder sociala medier och att de på så sätt har koll på hur de fungerar. Det är också många intervjuade som beskriver att de har mycket att lära av eleverna på det här området, och att de tar tillfället i akt när frågor om nätet kommer upp. En lärare beskriver att det nästan blivit som fortbildning för dem som lärare att prata med eleverna om nätet. Flera menar dock att de skulle kunna ta vara på elevernas kunskaper i större utsträckning än vad de gör i dagsläget.

Det förs också resonemang i intervjuerna om att det inte är just att vara uppdaterad på vad som är mest aktuellt just nu som är det viktiga, utan att bidra i samtalet med eleverna med om hur man bör vara mot varandra, vad man kan göra om man råkar ut för något och vad som faktiskt är brottsligt. En lärare uttrycker det som att det handlar om ett förhållningssätt, inte om att vara ung och ha koll på allt.

Skolans arbete för att förebygga kränkningar på nätet

Granskningens andra område handlar om det förebyggande arbetet, det vill säga hur skolorna kartlägger elevernas upplevelse av miljön på nätet, hur de analyserar vad kartläggningen visar och sätter in insatser efter behov. Skolinspektionen har också granskat om eleverna görs delaktiga i analysen av behoven och utformningen av insatser och om vårdnadshavare ges möjlighet att delta.⁵⁹

Det är främst elevernas upplevelse av trygghet i den fysiska miljön som kartläggs systematiskt

Alla skolor som ingår i den här granskningen kartlägger om eleverna är trygga i skolan på olika sätt. De allra flesta genomför en årlig eller terminsvis trygghetsenkät som analyseras och som ligger till grund för olika typer av insatser. Den fokuserar i de allra flesta fall på elevernas generella känsla av trygghet i skolan och på den fysiska skolmiljön.

Flera skolor har med någon fråga om nätet i sin trygghetsenkät, eller möjligheten att ange var en kränkning skett, där nätet eller sociala medier kan finnas med som alternativ. Det är också vanligt att skolorna regelbundet går igenom kränkingsanmälningar för att se om det finns mönster i dem, och att det då är möjligt att skilja ur de anmälningar som berör nätet. Det är dock ovanligt att skolorna ställer mer än någon sådan övergripande fråga om nätet i enkäter eller i andra typer av systematiska kartläggningar. Några få skolor har tagit fram särskilda enkäter som handlar specifikt om nätet. I ett fall tog man fram den då svaren i skolans allmänna trygghetsenkät visat att elever upplevde att de blev utsatta för kränkningar på sociala medier.

Förutom årliga trygghetsenkäter svarar eleverna i granskningen i många fall på frågor om hur de upplever tryggheten på skolan inför utvecklingssamtalen. Det är ovanligt att trygghet på nätet tas upp specifikt här, även om flera av de intervjuade beskriver att eftersom samtalet handlar om trygghetskänsla generellt kan samtalen styras in på det området vid behov. På några av skolorna frågar man eleverna i enkäter och i samtal om eleverna upplever att det finns en vuxen på skolan som de känner att de kan vända sig till vid behov, eller kartlägger elevernas relationer. På så sätt tar skolan reda på om alla elever har åtminstone en trygg vuxen på skolan som de kan vända sig till vid behov.

Några skolor i granskningen genomför också kortare enkäter med relativt hög regelbundenhet. På så vis kan skolan fånga upp förändringar i stämningen över tid och få en bild av vad som kan vara viktigt att prata med eleverna om just för tillfället. På en del skolor finns också en skriftlig kommunikation mellan elever och lärare som öppnar upp möjligheten för elever att anförtro sig åt läraren, både om hur skolarbetet fungerar och om sitt mående. Det sker genom vad som kallas tankeböcker, loggböcker eller reflektioner som fylls i exempelvis veckovis. Här kan händelser med koppling till nätet tas upp likväl som händelser som skett i skolmiljön. I några fall ställs specifika frågor om nätet, men ofta handlar det om mer generella frågor vilket alltså innebär att eleverna själva behöver initiera ämnet.

⁵⁹ Kvalitetskriterierna finns att läsas i sin helhet i bilaga 5.

Skolsköterskor beskriver i flera intervjuer att de tar upp nätet under hälsosamtalen i mellanstadiet. Det handlar då oftast om skärmtid kopplat till sömn och stillasittande, men några beskriver att de också pratar med eleverna om hur de har det på nätet, som vem de pratar med där och hur de hanterar olika situationer.

Skolans kunskap om vad som händer på nätet kommer ofta från det dagliga arbetet

Som framgår ovan är det många av de granskade skolorna som inte ställer frågor om elevernas upplevelse av miljön på nätet i den systematiska kartläggning som de genomför med enkäter, hälsosamtal eller inför och under utvecklingssamtal. Kunskap om hur eleverna uppfattar miljön på nätet och vad som händer där får skolans personal i många fall istället genom det dagliga arbetet och i den dagliga kommunikationen med eleverna.

Många beskriver att de i samband med att de arbetar med nätet inom ramen för undervisningen eller värdegrundsarbetet pratar med eleverna inte bara generellt om nätet utan om just deras upplevelse av miljön på nätet. Både personal och elever beskriver att de vid dessa tillfällen pratar om vad de själva gör på nätet, vad de har varit med om och hur de hanterat olika situationer. I flera fall ingår det frågor eller uppgifter i färdiga material som de arbetar med som ger en bild av exempelvis vilka appar eleverna använder och hur de upplever kommunikationen där. På så sätt blir dessa tillfällen inte enbart en situation där skolans personal lär eleverna om exempelvis "netikett" eller om hur kommunikationen påverkas av att vi inte ser varandra, utan även ett tillfälle för skolans personal att få kunskap om de egna elevernas upplevelse av miljön på nätet.

Personal och lärare beskriver också i intervjuerna att de är uppmärksamma på hur deras elever mår, och att de på olika sätt visar eleverna att de kan prata med dem, även om sådant som inte direkt berör skolan. Lärarna ger flera exempel på hur de på olika sätt försöker ha koll på elevernas mående. Någon beskriver exempelvis att hen är uppmärksam på varje enskild elev när hen hälsar på dem på morgonen när de går in på dagens första lektion, och att hen tar dem åt sidan för att prata lite och kolla att allt är okej om hen får indikationer på att det inte är så. Någon annan beskriver hur hen brukar passa på att stämma av läget när eleverna sitter och läser tyst på morgonen.

På flera skolor har personalen en begränsad bild av hur eleverna kommunicerar digitalt

På flera skolor beskriver elever och personal att de inte pratar så mycket om nätet med varandra. Personalen där har följaktligen inte någon bra bild av hur eleverna upplever miljön på nätet eller om det förekommer mycket kränkningar där. På de skolor där man inte tar upp nätet i någon hög grad inom ramen för undervisning, trygghets- eller värdegrundsarbete får personalen inte på samma sätt tillfälle att prata med eleverna om vilka appar de använder eller om hur de utsätts för kränkningar digitalt. På dessa skolor tas nätet inte heller upp i enkäter eller i andra kartläggningar av elevernas trygghet vilket gör att bilden av elevernas digitala kommunikation riskerar att bli mycket begränsad.

På majoriteten av skolorna beskriver elever och personal att det har förekommit fall av kränkningar eller konflikter på nätet som skolan har involverats i. Skolans personal får alltså ofta reda på kränkningar som har skett, även om det naturligtvis är mycket som de vuxna inte får reda på. Utifrån enstaka händelser får de inte hel-

ler en helhetsbild av exempelvis hur eleverna interagerar med varandra digitalt eller om de utsätts för kränkningar, som kan ligga till grund för hur det främjande och förebyggande arbetet bör utformas.

De olika resultaten analyseras inte alltid samlat

På skolorna i granskningen analyseras resultatet från kartläggningarna på olika sätt. Några beskriver att rektorn, ett trygghetsteam eller någon annan grupp som ska arbeta med skolans utveckling tittar på resultaten både samlat för skolan och uppdelat på klasser eller årskursnivå. De intervjuade lärarna beskriver i flera fall att de också tittar på resultaten för sin klass och att de diskuterar resultaten för klasserna i arbetslagen. Det varierar dock hur delaktiga skolans personal och elever är i analysen av kartläggningen.

I vissa fall beskrivs att information från olika håll analyseras tillsammans för att man ska få en så bra bild som möjligt av läget på skolan. I flera fall beskrivs dock att trygghetsenkätens resultat analyseras för sig och annan information, som sammanställningar av kränkingsanmälningar eller skolsköterskans samlade analys efter hälsosamtalen, för sig. I något fall beskrivs exempelvis att planen för kränkande behandling skrivs utifrån resultaten på den kommungemensamma trygghetsenkäten, utan att resultaten från skolans egna trygghetsenkäter tas med i analysen.

I granskningen finns det några exempel på att resultatet av kartläggningen görs mer på djupet. På en av de granskade skolorna berättar rektorn att de lägger ihop resultatet från flera enkäter och försöker finna mönster utifrån exempelvis elevgrupper för att identifiera vad skolan behöver jobba med. När de funnit något som sticker ut går de vidare för att undersöka detta närmare, innan de beslutar om åtgärder. Förstelärare och personer ur elevhälsoteamet försöker förstå vad resultatet beror på och involverar då lärare och elever. När de fått större förståelse för vad ett problem beror på eller vad som ligger bakom ett utstickande resultat går de vidare med att tillsammans arbeta fram åtgärder som kan göra att man kommer till rätta med problemet. Även på andra skolor beskrivs hur de arbetar för att förstå resultaten bättre genom att prata med elever om vad resultaten kan innebära eller genom att göra fördjupande enkäter kring något som stuckit ut i den mer övergripande enkäten.

Ovanligt att den systematiska kartläggningen av elevers trygghet leder till insatser kopplade till miljön på nätet

När de intervjuade ska beskriva insatser som de genomfört efter en analys av vad kartläggningar visat beskriver de främst insatser för att göra den fysiska miljön tryggare. På många av skolorna handlar det om sådant som fler vuxna ute på rasterna, tydliga ansvarsområden för rastvakterna, regler för bollspel, rastscheman och fasta platser i matsalen. I planerna mot kränkande behandling beskrivs också i många fall aktiviteter som ska stärka samhörighet mellan elever och öppenhet för olikheter liksom åtgärder i form av samtal för att öka samsynen i personalgruppen om vissa frågor och om kompetensutveckling.

Specifika förebyggande insatser med koppling till miljön på nätet tas sällan upp i de granskade skolornas planer mot kränkande behandling. De skolor som på systematiskt vis kartlägger huruvida elever blivit kränkta på nätet, ofta med en enstaka

fråga, beskriver i flera fall att det är få elever som uppgett att de blivit det och att fokus för åtgärder därför har hamnat på annat.

Det finns dock exempel på att insatser som ska förebygga kränkningar på nätet lyfts i skolors plan mot kränkande behandling. På några av skolorna i granskningen nämns exempelvis insatser för att höja personalens kompetens när det gäller kränkningar på nätet och hur man kan arbeta förebyggande mot sådana, insatser mot kränkningar på nätet genom ökat samarbete med och information till vårdnadshavare och även insatser i form av information och arbete tillsammans med eleverna för att ge dem verktyg för att hantera nätet och kommunikation där.

Främjande och förebyggande insatser genomförs i många fall ändå

Även om det inte är något som lyfts i planen mot kränkande behandling eller som kommit till utifrån en kartläggning av elevernas upplevda trygghet arbetar många av skolorna med insatser kring miljön på nätet som kan ses både som främjande och förebyggande. Det som ligger bakom valet att arbeta med dessa frågor systematiskt och övergripande är att skolorna mer allmänt ser sitt ansvar för detta utifrån styrdokumentet och utifrån de behov i elevgruppen som personalen identifierar genom sitt dagliga arbete. På någon skola i granskningen var det en specifik händelse som öppnade personalens ögon för vikten av att arbeta mer aktivt med nätet och miljön där. I andra fall är det mer personalens upplevelse av att eleverna rör sig mycket ute på nätet, att det är en del av deras vardag och att kränkningar skett som gjort att skolan börjat arbeta med dessa frågor mer aktivt.

Många skolor utgår i undervisningen från böcker skrivna just för ändamålet och som tar upp olika aspekter av den digitala världen och vad elever i mellanstadieåldern kan råka ut för där. På flera skolor är det beslutat att alla elever ska läsa en viss bok medan det på andra skolor är upp till varje lärare vad de använder för material, men uttalat att de ska arbeta med ämnet. Böckerna och materialet tar upp situationer som elever i mellanstadieåldern kan råka ut för på nätet, både situationer där de kommer i konflikt med eller kränks av jämnåriga och situationer där barn utsätts för grooming eller andra brott på nätet. Det ingår ofta frågor som kan diskuteras med eleverna och till en bok hör en lärarhandledning. Flera skolor har utgått från färdigt material från en eller flera källor och kombinerat med eget material, anpassat efter sina elever. En skola har låtit eleverna göra ett nummer av skoltidningen på tema nätmobbing.

På de granskade skolorna berättar både elever och lärare om incidenter där det uppstått bråk eller där det förekommit kränkningar mellan elever på skolan i klasschattar eller på andra digitala forum och där skolan involverats och behövt agera för att komma tillrätta med incidenten. Sådant åtgärdande arbete beskrivs också gå över till att bli förebyggande arbete på så sätt att ämnet tas upp med fler elever än de inblandade. Exempelvis berättar flera att en grupp elever fått prata med kurator eller någon annan i personalen om värdegrundsfrågor med koppling till nätet efter att ett sådant behov identifierats, eller att de pratat extra i en klass om hur man kommunicerar på nätet på ett bra sätt efter att en klasschatt spårat ur.

En förebyggande insats som alla de granskade skolorna har är mobilförbud. Många har haft det under många år och införde det främst med tanke på studiero. Det finns dock även exempel på skolor som infört förbudet, eller utökat det till att gälla även fritids, för att mobiler användes till att exempelvis ta oönskade foton.

Även om eleverna inte använder telefonerna under skoldagen beskrivs i flera fall att de använder dem i direkt anslutning till skolan, på skolbussen och i väntan på

att skolan ska börja. Eleverna har också tillgång till digitala verktyg i undervisningen, med möjligheter att kommunicera med varandra. På flera skolor beskrivs just tiden innan lektionerna börjar eller transporter till andra skolor där eleverna läser vissa ämnen som tidpunkter där kränkningar på nätet sker. Några skolor beskriver hur de därför arbetar för att försöka förebygga att kränkningar sker i dessa situationer.

Många skolor har begränsningar på de digitala enheter som skolan tillhandahåller för att elever inte ska ladda ner vissa appar eller kunna besöka webbsidor med visst innehåll. Det finns dock även exempel på skolor där det inte finns några sådana begränsningar utan där inställningen istället är att vuxenvärlden behöver lära eleverna att hantera miljön på nätet istället för att begränsa tillgången eftersom det sällan är möjligt.

Flera skolor som utvärderat sitt arbete kring nätet har kommit fram till att de behöver arbeta med detta tidigare. Exempelvis beskriver skolor som arbetat med teman kring nätet i årskurs fem att de har flyttat dem till årskurs fyra och de som gjort insatser i årskurs fyra beskriver att de ser behov av att prata med eleverna om kommunikation på nätet redan i årskurs tre.

Elevernas delaktighet rör ofta den fysiska miljön

Elever görs delaktiga i det förebyggande trygghetsarbetet på något sätt på alla granskade skolor. I intervjuerna berättar elever att de fått se resultat från trygghetsenkäter, men det är vanligt att de har vaga minnen av detta. I flera fall visar intervjuerna med elever att alla elever inte har förstått hur skolan använder resultatet från enkäterna.

Elevrådet har ofta varit involverat i trygghetsvandringar och i diskussioner om hur det kan bli tryggare exempelvis på skolgården, men mer sällan i diskussioner om den sociala miljön på nätet. Hur mycket och på vilket sätt eleverna är involverade i det förebyggande arbetet varierar mellan skolorna, men i flera fall är det tydligt att eleverna skulle kunna involveras i större utsträckning. De främjande och förebyggande aktiviteter som genomförs med koppling till nätet är sällan en del av det arbete som elever ges möjlighet att påverka genom den formella elevdelaktigheten som sker genom elevråd och klassråd. Istället är det främst i frågor om den fysiska miljön som eleverna görs delaktiga genom dessa.

På några skolor har dock eleverna arbetat med frågor kopplade till miljön på nätet under elevråd och klassråd. På en skola har eleverna diskuterat hur de betar sig på nätet under elevrådet och tagit fram särskilda regler för nätet. På en annan har elevrådet tittat på en film som tagit upp mobbning på internet och som de sedan också tittat på och arbetat vidare med i klasserna.

Många ser möjligheter till ökat samarbete med vårdnadshavare

På de granskade skolorna får vårdnadshavarna ofta ta del av resultatet på trygghetsenkäter och besvarar i flera fall själva enkäter om hur de upplever att deras barn trivs i skolan. I och med att eleverna ofta kommunicerar med varandra med mobilen eller via online-spel på fritiden, och att detta påverkar elevernas mående i skolan, blir samverkan mellan vårdnadshavare och skola viktig.

Även elever nämner att deras egna och klasskompisars föräldrars gränsdragningar och inblick i deras digitala kommunikation påverkar dem. När eleverna får frågan om vem de skulle prata med om det hände något på nätet är det vanligaste svaret att de skulle prata med en förälder. Det blir naturligt eftersom de ofta använder mobilen på fritiden och det därmed är vårdnadshavare och inte lärare eller annan skolpersonal som är de vuxna som finns tillgängliga. Vårdnadshavarna beskrivs också ofta av eleverna som de vuxna som eleverna känner sig mest trygga med.

På de allra flesta skolorna i granskningen beskriver de intervjuade en god kommunikation med vårdnadshavare kring det åtgärdande arbetet. Vårdnadshavare hör av sig till skolan när deras barn råkat ut för kränkningar på nätet av en klasskamrat och när det är skolan som först får kännedom om sådana händelser kontakter de vårdnadshavare. På många av de granskade skolorna beskriver personalen också att de tar upp frågor om nätet i de veckobrev som skickas hem till vårdnadshavarna. På så sätt kan skolan hålla vårdnadshavare uppdaterade om vad som händer i elevgruppen, vad de som vårdnadshavare bör hålla koll på när det gäller deras barns digitala kommunikation och om vad de bör prata om med sina barn.

På de skolor som inte arbetar proaktivt med nätet beskrivs kontakten med vårdnadshavarna ske främst när något väl har hänt. Det är dock vanligt att de intervjuade lyfter att elevernas trygghet på nätet är en fråga både för skola och vårdnadshavare och att de som skola skulle kunna arbeta mer tillsammans med vårdnadshavarna kring detta ämne än vad de gör idag.

Det finns också exempel på skolor som arbetar mer proaktivt även med vårdnadshavarna. Flera tar upp frågor om kommunikation på nätet på föräldramöten. I något fall har kuratorn då pratat om trygghet på nätet, i några fall har skolan låtit vårdnadshavarna prata med varandra om exempelvis vilka appar eleverna ska få använda och flera har också informerat om åldersgränser för sociala medier. Andra har skickat ut information till vårdnadshavarna om hur man kan prata med barn om nätet. Några skolor har bjudit in vårdnadshavare på föreläsningar om unga och digital kommunikation för att skola och vårdnadshavare ska få en gemensam utgångspunkt i dessa frågor. Flera skolor arbetar också med ett undervisningsmaterial som bygger på att eleverna läser texter om miljön på nätet ihop med sina vårdnadshavare och reflekterar över olika frågor om texten tillsammans.

Avslutande diskussion

I läroplanen slås fast att skolan ska vara en trygg plats för alla elever och att alla som arbetar i skolan ska samverka för att göra skolan till en god miljö för utveckling och lärande.⁶⁰ I Skolinspektionens tillsyn konstateras ofta brister inom området trygghet, studiero och kränkande behandling.⁶¹ Att elever behöver gå till en skola där de inte känner sig trygga är inte acceptabelt, och ger dåliga förutsättningar för elevernas lärande. Att inte känna sig trygg under sin skoltid kan påverka en individ långt upp i vuxen ålder, och skolan behöver ta uppgiften att se till att alla elever är trygga på stort allvar. Idag när eleverna kommunicerar med varandra digitalt i så stor utsträckning är det därför avgörande att den digitala dimensionen finns med när skolorna arbetar med tryggheten. Utan den är det endast en del av elevernas sociala samspel som omfattas av arbetet och risken blir stor för att de vuxna på skolan inte får en riktig bild av hur eleverna kommunicerar med varandra och av det sociala samspelet dem emellan.

Efter att Skolinspektionen granskat högstadieskolors arbete med kränkningar på nätet år 2016 konstaterades att skolorna behövde utveckla sitt arbete på detta område. Många av de granskade skolorna behövde bättre kartlägga och analysera nuläget för att kunna genomföra insatser mot kränkningar på nätet, det saknades ofta en aktiv elevmedverkan och det normkritiska arbetet behövde utvecklas.⁶² I samband med granskningen väcktes också frågor om hur skolans ansvar såg ut när det gällde kränkningar som skett digitalt.

När Skolinspektionen nu återigen granskat skolors arbete på detta område har vi valt att gå ned i åldrarna och granska mellanstadieskolor, eftersom användningen av digitala medier har blivit vanlig bland allt yngre elever. Vi kan konstatera att det Skolinspektionen såg år 2016 gäller i hög grad även nu. Trots att sju år passerat, vårt samhälle blivit allt mer digitaliserat och skolans styrdokument uppdaterats för att ta hänsyn till detta, är det många skolor som behöver utveckla sitt främjande och förebyggande arbete så att det omfattar den kommunikation som sker mellan elever på nätet.

Att skolan har ett åtgärdande ansvar för att hantera kränkningar som skett på nätet, om det finns koppling till skolan, har i den här granskningen setts som självklart på de flesta granskade skolor. Det räcker dock inte. I en tid när 97 procent av eleverna på mellanstadiet har en egen mobiltelefon⁶³ och 99 procent av eleverna använder internet varje dag⁶⁴ behöver skolorna se den digitala världen som en del av skolan och arbeta proaktivt för att elever ska kommunicera med varandra på ett respektfullt sätt, även digitalt.

Idag är det många gånger mycket hårda diskussionsklimatet på nätet och i sociala medier något som diskuteras flitigt i den allmänna debatten. När elever rör sig på nätet och i sociala medier är det detta klimat de möts av, och det är det hårda diskussionsklimatet där som de kommer att se som naturligt. Här har skolan ett stort

⁶⁰ Lgr 22, avsnitt 2.2 Kunskaper.

⁶¹ Skolinspektionen (2023). *Skolinspektionens årsrapport 2022*, s. 17.

⁶² Skolinspektionen (2016). *Skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet*.

⁶³ Internetstiftelsen (2019). *Barnen och internet*. Diagram 2.1.

⁶⁴ Internetstiftelsen (2022). *Svenskarna och internet 2022*, s. 263.

ansvar för att ge eleverna en grund, med kunskaper och värden, för att kunna förhålla sig till detta och själva agera på ett respektfullt sätt.

Rektorer behöver göra nätet till en självklar del i skolornas trygghetsarbete

Den här granskningen visar att nätet är högst närvarande bland mellanstadieeleverna på de skolor vi besökt. Det är också uppenbart för rektorer och personal på skolorna, som i intervjuerna beskriver hur nästan alla elever i årskurs 4 har en mobiltelefon och hur eleverna skapar klasschattar och kommunicerar med varandra i olika appar. Eleverna använder också digitala enheter i undervisningen med tillgång till internet, chattfunktioner och i vissa fall kameror. Precis som i övriga samhället är nätet närvarande i skolan, trots att skolorna i granskningen hade mobilförbud under skoltid.

På många av de besökta skolorna beskriver både rektorer, personal och elever hur kränkningar och konflikter mellan elever som skett på nätet, ofta på fritiden, följt med in i skolan och behövt hanteras av skolans personal. I flera fall har elevers beskrivningar av vad de upplevt på nätet öppnat personalens ögon för hur närvarande olika risker är i elevernas vardag.

Anledningen till att Skolinspektionen valde att genomföra den här granskningen var att våra och Barn- och elevombudets erfarenheter är att det fortfarande inte är självklart på alla skolor att skolan har ett ansvar även för kränkningar som sker på nätet. Vi kan konstatera att den här bilden bekräftas av granskningen då det inte var självklart på alla de granskade skolorna hur skolans ansvar för elevernas trygghet på nätet ser ut. På flera av dem har Skolinspektionen mött ett samförstånd i personal- och ledningsgruppen om att de som skola inte kan stanna vid att hantera kränkningar på nätet när de väl skett, utan att de också behöver arbeta främjande och förebyggande. På andra skolor har personalen dock arbetat främst åtgärdande.

Rektorer behöver därför göra det tydligt att det främjande och förebyggande arbete som skolan bedriver för att främja en god miljö och förhindra kränkningar också inkluderar nätet, på samma självklara sätt som exempelvis skolgården och matsalen inkluderas. Det behöver finnas en samsyn i hela personalgruppen om skolans ansvar i denna fråga, liksom om hur arbetet sker och om vem som gör vad. Elevernas sociala liv utspelas på nätet såväl som i den fysiska miljön, och det måste skolans trygghetsarbete ta hänsyn till. Skolans personal behöver prata med eleverna om det hårda diskussionsklimat som ofta finns på nätet, ge dem verktyg att hantera olika situationer och undersöka hur de egna eleverna upplever miljön på nätet.

Genom att prata med eleverna om hur digital kommunikation skiljer sig från kommunikation som sker ansikte mot ansikte och om vilka effekter det kan få, kan elever göras medvetna om hur de kan tänka när de skriver i klasschatten. Tillsammans kan elever och lärare diskutera vad man kan göra för att undvika missförstånd som riskerar att eskalera till en konflikt eller för att faktiskt inte skriva något som man aldrig skulle ha sagt om den man skriver till stod framför en och mötte ens blick. Dessa diskussioner kan man sedan återkomma till om det ändå sker kränkningar eller om konflikter uppstår i chattar eller på andra ställen.

Eftersom skolan inte kan vara där och övervaka allt som sägs blir det främjande och förebyggande arbetet avgörande. Istället för att stänga ner en klasschatt som spårat ur kan skolans ledning och personal se till att det förs diskussioner med eleverna om hur man kan kommunicera med varandra i en chatt, kanske låta eleverna skapa regler för chatten och rösta om vilka som ska gälla. Det kan också behöva göras tydligt för eleverna vem de kan vända sig till om en konflikt uppstår eller om någon blir utsatt för en kränkning.

En stor del av elevernas kommunikation med varandra på nätet sker utanför skoltid. Därför är det centralt att skolan och vårdnadshavarna har en dialog om hur eleverna kommunicerar med varandra digitalt. Här blir det viktigt att inte enbart kommunicera när det väl hänt något, utan att se till att vårdnadshavarna har kännedom om skolans ansvar och om hur skolan arbetar med dessa frågor. Precis som flera av de granskade skolorna gjort kan skolan informera vårdnadshavare om frågor kopplade till ungas digitala kommunikation och tipsa om utbildningsmaterial som kan vara bra att ta till sig som vårdnadshavare. Skolan kan också uppmana vårdnadshavare till att samtala med sina barn om vad de gör på nätet och hur de skriver till klasskompisar i chattar, och till att prata med varandra för att försöka få till en gemensam syn i dessa frågor i föräldragruppen. På så sätt kan skolan och vårdnadshavarna samarbeta även när det gäller det främjande och förebyggande arbetet.

Rektorer behöver anpassa det främjande och förebyggande arbetet efter behoven på den egna skolan

I den här granskningen har vi i många fall sett att skolorna använder sig av enkäter som är gemensamma för alla huvudmannens skolor när de kartlägger tryggheten bland eleverna. Det finns goda skäl till att göra detta, som möjligheten att göra jämförelser mellan skolor och över tid. För att komma djupare och få en bild av vad som är specifikt för den egna skolan krävs ofta andra typer av kartläggningar som komplement. Här är exempelvis den kunskap som skolans personal har utifrån vad de ser i sitt dagliga arbete viktig information, liksom elevernas beskrivning av sin skola.

Även om personalen pratar med eleverna om vilka appar de använder, hur de skriver till varandra digitalt och hur de pratar med varandra när de spelar online både under raster och inom ramen för undervisningen kan mycket gå under radarn. Risken är att den bild som framträder inte är komplett, liksom att information stannar hos enskilda individer i personalen utan att läggas ihop med annan kunskap. Därför blir det viktigt att använda flera olika sätt att fånga upp information. Ibland kan en enkät vara ett bra sätt medan det i andra fall kan vara bättre att prata med några utvalda elever lite mer på djupet. I ett tredje fall kan diskussioner i klass- och elevrådet vara ett sätt att få den information som behövs för att komma fram till vilka insatser som bäst kan möta skolans behov.

Precis som den förra granskningen visade har vi i den här granskningen sett att eleverna inte alltid görs involverade i det främjande och förebyggande arbetet kopplat till nätet. Genom att utveckla kartläggningen och involvera eleverna i analysen kan elevernas delaktighet ökas. Genom att fråga eleverna om vad de gör på nätet kanske det framgår att en befintlig fråga i trygghetsenkäten om kränkningar i sociala medier behöver breddas för att inkludera även spel eller chattar i andra forum än sociala medier. I den här granskningen, vilket också forskning visat, har vi sett

flera exempel på att elever tenderar att bagatellisera kränkningar som skett på nätet och ha en hög nivå för vad de tolererar.⁶⁵ Ett samtal med elever om hur det går till i klasschatten kan ge information som kan användas i en enkät med beteendebaserad ansats⁶⁶. Där kan skolan ställa frågor om eleverna blivit utsatta för vissa beteenden istället för att mer allmänt fråga eleverna om de blivit utsatta för kränkningar eller mobbning. När det gäller nätet kan man exempelvis ställa frågor till eleverna om de blivit uteslutna ur en chatt, om de blivit kallade nedsättande ord i en chatt eller om någon publicerat bilder på dem utan deras medgivande. Det är också möjligt att ställa frågor om elevers inställning till olika beteenden, för att få en bild av vilka attityder till kränkningar som finns i olika grupper.⁶⁷

På så vis kan skolan skapa en bild av hur eleverna upplever det sociala samspelet med sina skolkamrater, både i skolan och på nätet. Den här bilden kan ligga till grund för vidare diskussioner både i personalgruppen och med elever om normer och värden och för träffsäkra förebyggande åtgärder. Genom att låta både elever, lärare och annan personal på skolan bidra i analysen kan flera perspektiv fångas in, vilket ökar träffsäkerheten. En analys som är genomförd av en bred grupp kan också bidra till att beslutade insatser får en bred förankring.

Viktigt att skapa tillitsfulla relationer och att prata om nätet tidigt

Både i Skolinspektionens förra rapport om skolors arbete mot kränkningar på nätet⁶⁸ och i denna granskning framgick att många elever såg nätet som sin egen zon som de vill värna från de vuxnas insyn. I den här granskningen beskrevs flera anledningar till att inte prata med någon vuxen, trots att man blev utsatt för kränkningar på nätet. Det innebär att de vuxnas insyn i elevernas värld på nätet är begränsad, och att det inte är helt enkelt att få den insyn som kanske behövs.

Vi vet också att en del elever har hög toleransnivå på nätet.⁶⁹ Flera elever beskriver i intervjuerna att de visserligen råkar ut för att någon skriver något sårande ibland, men att de inte gör någon stor sak av det. De tar inte åt sig, utan blockerar den som betar sig illa, eller lämnar chatten.

Av de här anledningarna kan det vara extra viktigt att börja prata med elever om nätet tidigt, och att visa eleverna att det här är frågor som är okej att prata om med skolans personal, även om det handlar om saker som skett på fritiden. Eleverna behöver veta om att de kan lyfta den här typen av frågor med vuxna på skolan och de behöver veta vem eller vilka de kan vända sig till, för att inte lämnas ensamma att hantera svåra situationer utan vuxenstöd.

Genom att prata om digital kommunikation, och om olika strategier för att hantera olika situationer kan de vuxna visa att de är medvetna om elevernas värld på nätet, och att de inte automatiskt kommer att reagera med förbud om de får vetskap om

⁶⁵ Statens medieråd (2020). *Utsatt på internet. En internationell forskningsöversikt om nätmobbing bland barn och unga*, s. 53.

⁶⁶ Se Skolverket (2022). *Skapa trygghet för lärande*, s. 100 ff.

⁶⁷ Frisé, E., & Berne, S. (2016). *Nätmobbing: Handbok för skolan*. s. 147 ff.

⁶⁸ Skolinspektionen (2016). *Skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet*.

⁶⁹ Statens medieråd (2020). *Utsatt på internet. En internationell forskningsöversikt om nätmobbing bland barn och unga*, s. 53.

att det sker kränkningar. Elever kommer sannolikt att utforska nätet även med förbud, och risken är att de då lämnas ensamma i detta. En dialog kan istället öka sannolikheten för att elever tar hjälp av vuxenvärlden om de utsätts för kränkningar. Arbetet med att skapa tillitsfulla relationer mellan elever och vuxna är därför en fundamental del i trygghetsarbetet, för att eleverna ska våga vända sig till vuxna i förtroende.

Utvecklingen på nätet går snabbt – men viktigast är den grundläggande kunskapen om kränkningar

Det är få av lärarna på de granskade skolorna som fått kompetensutveckling om ungas nätanvändning. Flera efterlyser mer kunskap och många lyfter att utvecklingen går snabbt på nätet och att de ständigt ligger efter eleverna i kunskap. Rektorer har här ett viktigt ansvar för att undersöka behovet av kompetensutveckling inom området så att personalen har den kunskap som krävs för att arbeta främjande och förebyggande för elevers trygghet, både på nätet och utanför.

Som många påpekat i intervjuerna går utvecklingen på nätet fort, och kränkningar på nätet skiljer sig till viss del från kränkningar i den fysiska miljön. Men det är till stor del samma mekanismer och metoder som används vid kränkningar på nätet och ansikte mot ansikte. I den fysiska skolmiljön kan elever frysas ut genom att aldrig få sitta med vid bordet i matsalen eller få vara med och leka på rasten. I den digitala miljön sker också utfrysning, men genom att elever inte bjuds in till chattar eller genom att vissa elevers kommentarer och bilder lämnas obesvarade och aldrig får några likes.

Det viktigaste för skolans personal är därför inte att alltid vara uppdaterade på vilka appar som gäller eller specifika funktioner i dem – även om det naturligtvis är bra – utan att ha en grundläggande förståelse för hur elevgruppen fungerar och för hur kränkningar och mobbning fungerar. Kunskap om gruppdynamik, om hur elevernas relationer ser ut och hur roller i gruppen skiftar över tid är viktig när det gäller det främjande och förebyggande arbetet, både kopplat till nätet och till den fysiska skolmiljön. Det är således viktigt med aktuell kunskap om både sin elevgrupp, om kränkningar och om hur unga använder digitala medier – men det innebär inte alltid att personalen på skolorna måste ha detaljerad kunskap om de appar som eleverna använder och hur de fungerar.

Precis som flera av de vi intervjuat beskriver så kan också de vuxna passa på att lära av eleverna. Att prata om utfrysning och hur det kan te sig, både i den fysiska och digitala miljön, kan bli ett tillfälle att låta eleverna visa hur appar fungerar och på så sätt göra dem delaktiga i undervisningen.

Eleverna vi har intervjuat i den här granskningen kan ofta beskriva normer som råder på skolan och hur man ska bete sig för att passa in. Även de vuxna som intervjuats kan beskriva sådana mönster. I likhet med i den förra granskningen har vi dock sett få exempel på att det finns en djupare, mer formell diskussion om vilka normer som råder bland elever och personal på skolorna eller om hur dessa påverkar kränkningar och konflikter mellan elever, på och utanför nätet. På samma sätt som många skolor låter elever diskutera hur den fysiska miljön kan göras tryggare skulle även den här typen av frågor kunna diskuteras på klass- och elevråd.

Genom att synliggöra vilka normer som finns på skolan och undersöka hur de påverkar det sociala samspelet, både bland elever och personal, och genom att ta reda på mer om elevernas inställning till kränkande behandling, kan skolor få viktiga pusselbitar som behövs för att veta vilka insatser som ska sättas in och vad man behöver jobba med.

Det finns ett stort utbud av material att arbeta med om dessa frågor hos Skolverket, men även hos exempelvis Statens medieråd och Polisen.

Avslutande ord

Även om Skolinspektionen kan konstatera att flera skolor som ingått i granskningen arbetar proaktivt för att elever ska kunna agera tryggt och säkert i den digitala världen ser vi att det fortfarande finns skolor som främst agerar åtgärdande, när en kränkning redan skett. Vi ser också att det inte alltid är självklart hur skolans ansvar ser ut när det gäller det främjande, förebyggande och åtgärdande arbetet kopplat till kränkningar som sker digitalt, och kanske utanför skoltid. Skolan har dock ett tydligt ansvar för att eleverna ska känna sig trygga i skolan och för att elever ska visa respekt och hänsyn mot varandra. I ett läge när elever i så hög utsträckning kommunicerar med varandra digitalt behöver den dimensionen finnas med i alla skolors arbete, och det räcker inte att endast agera reaktivt. Det krävs en proaktiv hållning där den digitala arenan ses som en del av skolan med samma självklarhet som skolgården och klassrummet.

Det är alltid svårt för vuxenvärlden att få syn på kränkningar som sker mellan elever, och inte minst gäller detta kränkningar som sker digitalt. Om inte skolan på ett tydligt sätt inkluderar den digitala arenan i sitt trygghetsarbete och arbetar proaktivt genom att prata med eleverna om frågor kopplade till exempelvis sociala medier och spel, riskerar den digitala arenan att bli en plats utan insyn från vuxenvärlden. För att främja ett gott samtalsklimat präglat av respekt, även när kommunikationen sker digitalt, och för att ge elever beredskap för situationer som kan uppstå på nätet, behöver skolan därför ta ett större ansvar för dessa frågor än vad många skolor gör idag.

Referenser

Diskrimineringslagen (2008:567) kap. 3, § 19.

Folkhälsomyndigheten (2018). *Skolbarns hälsovanor i Sverige 2017/18. Grundrapport.*

Friends (2022). *Friendsrapporten 2022.*

Friends (2021). *Friendsrapporten 2021.*

Friends (2020). *Friendsrapporten 2020.*

Frisén, E., och Berne, S. (2016). *Nätmobbing: Handbok för skolan.* Stockholm: Natur & Kultur.

Internetstiftelsen (2022). *Svenskarna och internet 2022.*

Internetstiftelsen (2021). *Svenskarna och internet.*

Internetstiftelsen (2019). *Barnen och internet.*

Regeringen (2017). *Nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet.* Bilaga till regeringsbeslut I:1.

Skollagen (2010:800).

SKOLFS 2017:11. Förordning om ändring i förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

SKOLFS 2010:37, Förordning om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, Stockholm, Skolverket.

Skolinspektionen (2023). *Skolinspektionens årsrapport 2022.*

Skolinspektionen (2016). *Skolors arbete mot trakasserier och kränkande behandling på nätet.*

Skolverket (2022). *Förslag till nationell digitaliseringsstrategi för skolväsendet 2023–2027.* Dnr: 2022:1293.

Skolverket (2022). *Skapa trygghet för lärande.*

Skolverket (2022). *Skolverkets uppföljning av digitaliseringsstrategin 2021.* Tabeller lärare 2021 från <https://www.skolverket.se/publikationer?id=9385>.

Skolverket (2022). *Främja, förebygga upptäcka och åtgärda. Hur skolan kan arbeta mot diskriminering och kränkande behandling.* Stödmaterial.

Statens medieråd (2022). *Svenskarna och internet 2022.*

Statens medieråd (2022). *Unga, medier och psykisk ohälsa. Uppföljning 2020, under Covid 19-pandemin.*

Statens medieråd (2021). *Ungar och medier 2021.*

Statens medieråd (2020). *Utsatt på internet. En internationell forskningsöversikt om nätmobbing bland barn och unga.*

Statens medieråd (2018). *Redovisning av uppdraget att kartlägga skyddet av barn och unga på internet avseende rasism, liknande former av fientlighet, hatbrott och extremism.*

Thornberg, R. (2020). *Det sociala livet i skolan. Socialpsykologiska perspektiv.* Stockholm: Liber.

Bilagor

Bilaga 1 – Urval och metod

Skolinspektionen genomförde granskningen under hösten 2022 genom intervjuer och dokumentstudier. Nedan beskrivs hur urvalet av skolor gjordes liksom hur granskningen genomfördes.

Urval och beskrivning av de granskade skolorna

Skolinspektionen har valt ut 30 skolor med årskurserna 4 till 6 att delta i granskningen. Ambitionen var att en variation av skolenheter skulle ingå i granskningen för att få en bred bild av hur skolors främjande och förebyggande arbete för en trygg miljö på nätet kan se ut. Urvalet gjordes därför för att få en variation av skolor avseende huvudmannatyp (offentlig eller enskild), elevantal och kommuntyp⁷⁰. Skolinspektionens urvalsprinciper innebär bland annat att skolor som inspekterats under det senaste året har exkluderats från granskningen. Även skolor som deltar i, eller inom ett år före urvalsdragningen har avslutat sin medverkan i Skolverkets satsning Samverkan för bästa skola har exkluderats från urvalet.

Skolenheterna som ingår i granskningen har något högre andel elever som uppnått kunskapskraven i samtliga ämnen i årskurs 6 än rikssnittet för grundskolor med årskurs 4 till 6 och en något högre andel elever vars vårdnadshavare har eftergymnasial utbildning. De har också en något lägre andel elever med utländsk bakgrund än rikssnittet.⁷¹

Bedömning av kvalitet utifrån kriterier

Granskningens iakttagelser baseras på Skolinspektionens bedömning som gjorts utifrån kvalitetskriterier för det granskade området. Skolinspektionen har tagit fram dessa kriterier specifikt för granskningen baserat nationella mål och riktlinjer samt den forskning som ligger till grund för granskningens problembild.

Skolinspektionen har sammanställt bedömningen av varje skolenhets arbete i ett beslut till den berörda huvudmannen. I den här rapporten redovisar Skolinspektionen en samlad analys av bedömningarna av alla de granskade verksamheterna och andra iakttagelser från granskningen.

Skolinspektionens kvalitetskriterier för det granskade området redovisas i bilaga 5.

Empiri och insamlingsmetod

⁷⁰ Enligt Sveriges Kommuner och Regioners uppdelning: storstäder och storstadsnära kommuner, större städer och kommuner nära större stad, och mindre städer/tätorter och landsbygdskommuner.

⁷¹ Genomsnittlig andel elever med minst E i samtliga ämnen i årskurs 6 i urvalet är 79,4 procent över en treårsperiod och genomsnittlig andel elever i riket under samma period är 72,5 procent. Genomsnittlig andel elever i urvalet med föräldrar med eftergymnasial utbildning är 64 procent, medan motsvarande andel för samtliga skolor med åk 4 till 6 är 58 procent. Genomsnittlig andel elever i urvalet med utländsk bakgrund för perioden 2018 till 2022 är 23 procent, medan motsvarande andel för samtliga skolor med åk 4 till 6 är 27 procent.

Skolinspektionen har hämtat in underlag för granskningens bedömningar genom intervjuer vid skolbesök samt genom dokumentstudier. Intervjuerna har protokollförts och verksamheterna har fått möjlighet att kontrollera dessa protokoll för faktafel.

Intervjuer

Skolinspektionens skolbesök genomfördes mellan september och november 2022.

Vid intervjuerna har Skolinspektionens utredare utgått från ett gemensamt intervjustöd men frågornas formulering och ordning liksom vilka följdfrågor som ställts har varierat mellan intervjuerna.

På de deltagande skolorna genomfördes intervjuer med:

- En grupp (oftast 3–5 personer) av lärare som undervisar på mellanstadiet. Skolorna har själva valt ut vilka som skulle delta i intervjuerna, men uppmanats att ta med både lärare i praktisk-estetiska ämnen och lärare i teoretiska ämnen, liksom mentorer till elever i mellanstadiet.
- En grupp med annan skolpersonal (oftast 3–5 personer), som exempelvis personal som tillhör trygghetsteam och elevhälsoteam, ofta specialpedagog, kurator, skolsköterska och medarbetare från fritidshemmet. Rektorn fick själv sätta ihop gruppen.
- Elever i årskurserna 4–6 (i årskursvisa grupper med cirka 3–5 elever i varje, flickor och pojkar för sig, oftast 6 grupper per skola). Skolan ombads sätta ihop gruppen slumpmässigt, men att ta med någon elev som var elevrådsrepresentant.
- Skolans rektor (ibland tillsammans med biträdande rektor).

Det innebär att Skolinspektionen pratat med ett urval av personalen på skolan. I flera fall har skolorna varit små, vilket inneburit att en stor andel av skolans lärare, personal och elever deltagit i intervjuerna medan det på större skolor är en mindre andel av personal och elever som intervjuats.

Intervjuerna genomfördes huvudsakligen på plats på skolorna. Enstaka intervjuer med rektorer, lärare och annan personal genomfördes digitalt, men elever har enbart intervjuats på skolan.

Dokumentstudier

Inför verksamhetsbesöken har Skolinspektionen begärt in skolans plan mot diskriminerande behandling och eventuell övrig dokumentation som kunde ge Skolinspektionens utredare information om hur skolan arbetar främjande och förebyggande mot kränkande behandling på nätet. Dokumentstudierna har använts i förberedelserna för besöken och även legat till grund för bedömning.

Analysmetod

Analysen av granskningens iakttagelser utgår från granskningens problembild, som är baserad på forskning och tidigare granskningar på området. Antalet verksamheter och urval är valt för att ge möjlighet att lyfta en bredd av exempel och identifiera eventuella mönster.

Vissa bedömningar har kvantifierats för att visa hur återkommande företeelser i de granskade verksamheterna. De kvantifierade iakttagelserna ger inte en nationell lägesbeskrivning, men den övergripande bilden kan ändå vara relevant för andra verksamheter än dem som har granskats.

Med hänsyn till granskningens kontext kan iakttagelserna användas som grund för analys av andra verksamheter. Därmed ska Skolinspektionens tematiska kvalitetsgranskningar kunna användas som underlag för det lokala utvecklingsarbetet av landets samtliga skolor, verksamheter eller huvudmän.

Bilaga 2 – Granskade skolenheter

Skola	Huvudman
Alboskolan	Ale kommun
Ansgarskolorna Trädgårdsskolan F-6	Ansgarskolorna AB
Antonskolan Österäng	Anton Utbildning AB
Bergdalskolan F-6	Borås kommun
Bergshamraskolan	Solna kommun
Brålanda skola 4-6	Vänersborgs kommun
Edessaskolan	Stiftelsen Bar Hebreus
Fastebolskolan	Järfälla kommun
Flurkmars skola	Umeå kommun
Friskolan Metis	Lärocentrum i Skara ekonomisk förening
Föräldrakooperativet Tysslinge skola	Föräldrakoop. TYSSLINGE SKOLA, Ek.förening
G-klavens fristående skola	G-klaven AB
Gullstensskolan åk F-6	Gullspångs kommun
Gärdesskolan	Sollentuna kommun
Hedekas skola	Munkedals kommun
Hällekisskolan	Götene kommun
Internationella Engelska Skolan Södertälje	Internationella Engelska Skolan i Sverige AB
Klagshamnsskolan	Malmö kommun
KMS Kullaviks Montessoriskola	Kullaviks Montessoriskola Ekonomisk förening
Kopperskolan	Stenungsunds kommun
Kumla skola	Tyresö kommun
Nosabyskolan MH	Kristianstads kommun
Pops Academy Karl Johan	Pysslingen förskolor och skolor AB
Rikstens skola	Botkyrka kommun
Svärtagårdsskolan	Skövde kommun
Säbyholms Montessoriskola	Landskrona Montessori Ek.förening
Torps skola	Jönköpings kommun
Torskolan LM	Torsås kommun

Ängelholms Montessoriskola

Örslösa skola

Ängelholms kommun

Lidköpings kommun

Bilaga 3 – Referenspersoner

Sofia Berne, universitetslektor, Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet

Malena Martinger Hummel, undervisningsråd, Enheten för allmändidaktik och skolans digitalisering, Skolutveckling, Skolverket

Bilaga 4 – Aktuella bestämmelser

Skolans främjande arbete

Enligt skollagen ska utbildningen i skolan förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på.⁷² Var och en som verkar inom utbildningen ska främja de mänskliga rättigheterna och aktivt motverka alla former av kränkande behandling.⁷³ Huvudmannen ska se till att det bedrivs ett målinriktat arbete för att motverka kränkande behandling.⁷⁴ Med kränkande behandling avses ett uppträdande som, utan att vara diskriminering enligt diskrimineringslagen (2008:567), kränker en elevs värdighet.⁷⁵

I läroplanen anges att ingen i skolan ska utsättas för kränkande behandling. Alla sådana tendenser ska aktivt motverkas. Intolerans, till exempel rasism och sexism, ska förebyggas och bemötas med kunskap och aktiva insatser.⁷⁶

Alla som arbetar i skolan ska samverka för att göra skolan till en god miljö för utveckling och lärande.⁷⁷ Skolan ska sträva efter att vara en levande social gemenskap som ger trygghet och vilja och lust att lära. Eleverna ska få kännedom om hur de kan få hjälp om de upplever otrygghet i eller utanför skolan. Omsorg om den enskilda elevens hälsa, välbefinnande och utveckling ska prägla verksamheten.⁷⁸

Alla som arbetar i skolan ska i det vardagliga arbetet utgå från ett demokratiskt och normmedvetet förhållningssätt, samt uppmärksamma både möjligheter och risker som en ökande digitalisering medför.⁷⁹ Alla elever ska ges möjlighet att utveckla ett kritiskt och ansvarsfullt förhållningssätt till digital teknik, för att kunna se möjligheter och förstå risker samt kunna värdera information.⁸⁰

Skolans mål är att varje elev tar ansvar för att bidra till en god arbetsmiljö, samt visar respekt för och hänsyn mot skolans personal och andra elever som en del av det gemensamma ansvaret för arbetsmiljön på skolan. Alla som arbetar i skolan ska främja elevernas förmåga och vilja till ansvar och inflytande över den sociala, kulturella och fysiska skolmiljön.⁸¹

Rektorn har, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för att alla elever tillförsäkras en skolmiljö som präglas av trygghet och studiero samt att personalen får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina

⁷² 1 kap. 4 § skollagen (SFS 2010:800).

⁷³ 1 kap. 5 § skollagen.

⁷⁴ 6 kap. 6 § skollagen.

⁷⁵ 6 kap. 3 § skollagen.

⁷⁶ Förordningen (SKOLF 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet (Lgr22), av avsnitt 1 Förståelse och medmänsklighet.

⁷⁷ Lgr22, avsnitt 2.2 Kunskaper.

⁷⁸ Lgr22, avsnitt 1 God miljö för utveckling och lärande.

⁷⁹ Lgr22, avsnitt 2.1 Normer och värden.

⁸⁰ Lgr22, avsnitt 1 Skolans uppdrag.

⁸¹ Lgr22, avsnitt 2.3 Elevernas ansvar och inflytande.

uppgifter och kontinuerligt ges möjligheter att dela med sig av sin kunskap och att lära av varandra för att utveckla utbildningen.⁸²

Skolans förebyggande arbete

Av skollagen framgår att huvudmannen ska se till att det genomförs åtgärder för att förebygga och förhindra att barn och elever utsätts för kränkande behandling i utbildningen.⁸³ I läroplanen anges att lärare ska uppmärksamma och i samråd med övrig skolpersonal vidta nödvändiga åtgärder för att förebygga och motverka kränkande behandling.⁸⁴ Ett aktivt förebyggande arbete är av största vikt för att motverka kränkningar, oavsett om de sker digitalt eller inte.⁸⁵ Huvudmannen ska se till att det varje år upprättas en plan med en översikt över de åtgärder som behövs för att förebygga och förhindra kränkande behandling av barn och elever.⁸⁶ Planen mot kränkande behandling ska upprättas, följas upp och ses över under medverkan av eleverna vid den verksamhet som planen gäller för.⁸⁷ Alla som arbetar i skolan ska samarbeta med elevernas vårdnadshavare så att man tillsammans kan utveckla skolans innehåll och verksamhet.⁸⁸

Rektorn ska leda och samordna det pedagogiska arbetet vid en skolenhet och särskilt verka för att utbildningen utvecklas.⁸⁹ Rektorn har det övergripande ansvaret för att verksamheten som helhet inriktas mot de nationella målen. Rektorn ansvarar för att skolans resultat följs upp och utvärderas i förhållande till de nationella målen och kunskapskraven.⁹⁰ Rektorn ansvarar för att kvalitetsarbete vid enheten genomförs och att eleverna och elevernas vårdnadshavare ska ges möjlighet att delta i arbetet.⁹¹

⁸² Lgr22, avsnitt 2.8 Rektorns ansvar.

⁸³ 6 kap. 7 § skollagen.

⁸⁴ Lgr22, avsnitt 2.1 Normer och värden.

⁸⁵ Proposition 2021/22:160. *Skolans arbete med trygghet och studiero*, s. 96.

⁸⁶ 6 kap. 8 § skollagen.

⁸⁷ 2 § förordning (2006:1083) om barns och elevers deltagande i arbetet med en plan mot kränkande behandling.

⁸⁸ Lgr22, avsnitt 2.4 Skola och hem.

⁸⁹ 2 kap. 9 § skollagen.

⁹⁰ Lgr22, avsnitt 2.8 Rektorns ansvar.

⁹¹ 4 kap. 4 § skollagen.

Bilaga 5 – Kvalitetskriterier

Frågeställning 1

I vilken utsträckning bedriver skolan ett främjande arbete för att skapa en trygg miljö för eleverna på nätet?

Kvalitetskriterier för det främjande arbetet

Kvalitetskriterium 1:1 Strukturerat och gemensamt arbete kring ett tryggt klimat på nätet.

Rektorn och skolans personal arbetar målinriktat för att främja ett tryggt och positivt klimat för skolans elever på nätet. Arbetet omfattar alla elever och sker kontinuerligt både under och mellan lektionerna. Rektorn och skolans personal skapar tillitsfulla relationer så att eleverna vill berätta om sin vardag på nätet och eventuella upplevda kränkningar. Rektorn och skolans personal ger både pojkar och flickor möjlighet att medverka och påverka arbetet för att bidra till en trygg miljö för eleverna på nätet. Rektorn och skolans personal ser till att det främjande arbetet bygger på aktuell kunskap, samsyn och gemensamt förhållningsätt inom skolan till kränkningar på nätet.

Kvalitetskriterium 1.2 Normer i skolan och på nätet synliggörs och diskuteras.

Rektorn och skolans personal synliggör och ifrågasätter under medverkan av eleverna de normer som råder i samhället, på skolan och på nätet. Det språkbruk och den jargong som råder på skolan (bland elever såväl som bland skolans personal) och på nätet uppmärksammas och diskuteras. Rektorn och skolans personal arbetar för att motverka att kränkningar banaliseras och normaliseras.

Frågeställning 2

I vilken utsträckning bedriver skolan ett förebyggande arbete för att förhindra kränkningar av elever på nätet?

Kvalitetskriterier för det förebyggande arbetet

Kvalitetskriterium 2:1 Identifiera och analysera risker på nätet under medverkan av eleverna.

Rektorn och skolans personal genomför, utifrån aktuell kunskap om ungas nätanvändning, regelbundna kartläggningar under medverkan av eleverna för att identifiera risker för kränkande behandling på nätet. Kartläggningarna omfattar strukturella bakgrundsfaktorer, såsom kön, och resultaten analyseras så att eventuella skillnader mellan olika elevgrupper synliggörs. En samlad analys av resultaten av kartläggningarna ger grund för de insatser som görs för att förebygga kränkningar på nätet. Elevernas vårdnadshavare ges möjlighet att delta i arbetet.

Kvalitetskriterium 2:2 Genomförande och utvärdering av insatser utifrån identifierade behov.

Rektorn och skolans personal genomför insatser utifrån identifierade behov för att förebygga kränkningar på nätet. Om behoven skiljer sig mellan olika elevgrupper

anpassas insatserna efter det. Planering och genomförande av insatserna görs under medverkan av eleverna. Rektorn och skolans personal följer upp om de förebyggande insatser som görs för att motverka kränkningar på nätet har önskad effekt och utvecklar arbetet därefter. Elevernas vårdnadshavare ges möjlighet att delta i arbetet.